

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า เรื่อง คำสมาสในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้

1. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า แบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ
  - 1.1 เอกสารที่เกี่ยวกับลักษณะภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต
  - 1.2 เอกสารที่เกี่ยวกับภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตในพจนานุกรม
  - 1.3 เอกสารที่เกี่ยวกับหลักสังเกตภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตในภาษาไทย
  - 1.4 เอกสารที่เกี่ยวกับความหมายและหลักการสมาสในภาษาไทย
2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า

1. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

1.1 ลักษณะของภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต

ภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตเป็นภาษาที่จัดอยู่ในตระกูลอินโด – ยูโรป ซึ่งมีรูปลักษณะเป็นภาษาที่มีวิภัตติปัจจัย นั่นย่อหมายความว่าลักษณะสำคัญของคำในภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต คือ มีรากศัพท์หรือธาตุ (root) เป็นต้นกำเนิดของคำต่าง ๆ ในภาษา "ซึ่งธาตุแต่ละตัวถึงแม้ว่าจะมีคำแปลอยู่แล้ว แต่ก็ยังไม่สามารถนำไปใช้ในประโยคได้ต้องนำไปประกอบปัจจัยเสียก่อน เพื่อให้เป็นศัพท์ และก็ยังไม่สามารถนำไปใช้พูดหรือเขียนได้เช่นเดียวกัน จะต้องนำศัพท์ไปประกอบกับวิภัตติ เพื่อให้เป็น บท เสียก่อน จึงจะนำไปใช้ได้" (พัฒน์ เพ็งผลา, 2543. หน้า 37) โดยที่ไม่ต้องคำนึงถึงการเรียงลำดับคำในประโยค เพราะหลักไวยากรณ์ของภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตให้ความสำคัญกับคำ ส่วนการเข้าประโยคไม่สำคัญนัก "เนื่องจากคำทุกคำผูกพันกับคำอื่นในประโยค เรียกว่า bound form คือ คำแต่ละคำจะบอกให้รู้ว่าคำนั้นทำหน้าที่อะไรในประโยค และมีความสัมพันธ์กับคำใด เมื่อนำคำเรียงเข้าประโยคจะวางตำแหน่งคำอย่างไร ความหมายของประโยคก็ไม่เปลี่ยนแปลง" (ทิพย์สุดา นัยทรัพย์, 2545. หน้า 2)

เพื่อให้เข้าใจลักษณะคำในภาษาบาลีและภาษาสกฤตดียิ่งขึ้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอธิบายคำ ธาตุ ศัพท์ และบทเพิ่มเติม ซึ่งมีความหมายและลักษณะดังต่อไปนี้

ธาตุ ความหมายของธาตุสรุปจากคำกล่าวของปรีชา ทิชีนพงศ์ (2534. หน้า 68) และพัฒน์ เพ็งผลา (2543. หน้า 40) ได้ว่า “ธาตุ คือ รากศัพท์ในภาษาบาลีและสันสกฤตประกอบด้วยเสียงและความหมายที่กำหนดไว้แน่นอน แต่ยังไม่สามารถนำไปใช้ได้จะต้องนำไปประกอบปัจจัยและวิภัติ เพื่อบอกกาล มาลา วาจก การก พจน์ ฯลฯ เสียก่อนจึงจะนำไปใช้ได้ ธาตุในภาษาบาลีมีประมาณ 1,864 ธาตุ ส่วนธาตุในภาษาสันสกฤตมีประมาณ 2,200 ธาตุ” ซึ่งแต่ละธาตุมีลักษณะแตกต่างกันออกไป ดังที่บรรจบ พันธุเมธา (2518. หน้า 11-12) ได้กล่าวไว้ โดยแบ่งลักษณะของธาตุออกเป็น 3 ชนิด ดังนี้

1. ธาตุที่มีพยางค์เดียว และพยัญชนะต้นธาตุยังเป็นพยัญชนะเดียวเสียโดยมาก พยัญชนะที่ตามมาถือเป็นพยัญชนะท้ายธาตุหรือที่สุดธาตุเป็นตัวสะกดไม่ออกเสียง จึงต้องมีเครื่องหมายพิณฑุจุดไว้ข้างใต้ เช่น วิศ (เข้า) ลภ (ได้) วิท (รู้) เป็นต้น
2. ธาตุที่มีพยัญชนะต้นเป็นพยัญชนะคู่ โดยมากมีในภาษาสันสกฤต เช่น ทวิษ (เป็นซ้ำศึกแก่กัน) ศรุ (ฟัง ส) เป็นต้น
3. ธาตุที่ไม่มีตัวสะกด เช่น ส (นอน) นี (นำ) ชิ (ชนะ) ส (ฟัง) ภู (เป็น อยู่) เป็นต้น เมื่อจะลงปัจจัยอำนาจของปัจจัยจะทำให้สระของธาตุกลายเป็นพยัญชนะอักษรสระเสียก่อน เช่น อี เป็น ย เช่น สี เป็น สย นี เป็น นย ชิ เป็น ชย เป็นต้น
อุ เป็น ว เช่น ภู เป็น ภว เป็นต้น

ศัพท์ คือ ธาตุประกอบด้วยปัจจัย มีความหมาย แต่ยังไม่สามารถนำไปใช้พูด หรือเขียนในประโยคได้เช่นเดียวกับธาตุ ศัพท์แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ ศัพท์นาม คือ ธาตุประกอบด้วยปัจจัยนาม และศัพท์กริยา คือ ธาตุประกอบด้วยปัจจัยกริยา

ส่วนปัจจัยที่นำมาประกอบธาตุนั้น คือ “ส่วนที่ใช้ประกอบเข้าทำธาตุ เพื่อทำให้เป็นนามศัพท์ หรือกริยาศัพท์ ได้แก่ ปัจจัยกิตก์และปัจจัยอาชยาด และส่วนที่ใช้ประกอบเข้าทำศัพท์ ได้แก่ ปัจจัยตัทธิต” (วรลักษณ พิบรรจง, 2530. หน้า 29) ซึ่งปัจจัยทั้งสามมีลักษณะดังที่วิสันต์ กฏแก้ว (2545. หน้า 35) ได้กล่าวไว้ คือ

ปัจจัยกิตก์ ได้แก่ ปัจจัยในนามกิตก์และกริยากิตก์สำหรับใช้ประกอบทำธาตุ เพื่อให้ธาตุนั้นเป็นนาม คุณนาม หรือกริยา ซึ่งปัจจัยแต่ละตัวเมื่อนำไปกอบทำธาตุอาจมีการปรับ ปรงหรือเปลี่ยนแปลงทั้งธาตุและปัจจัยตามกฎหมายที่กำหนดไว้สำหรับปัจจัยนั้น ๆ อีกทั้งได้ปัจจัยอาชยาดเป็นปัจจัยสำหรับใช้ประกอบทำธาตุก่อนที่จะนำธาตุนั้นไปแจกด้วยวิภัติ

อาชยาต และปัจจัยตัทธิตเป็นปัจจัยสำหรับใช้ประกอบท้ายศัพท์หรือใช้แทนความหมายของศัพท์หลัง

บท คือ ศัพท์ประกอบด้วยวิภัติ มีคำแปล และสามารถนำไปพูดหรือเขียนในประโยคได้แล้ว บทแบ่งออกเป็นบทนาม คือ ศัพท์นามประกอบกับวิภัตตินาม และบทกริยา คือ ศัพท์กริยาประกอบด้วยวิภัตติกริยา

ส่วนวิภัติที่นำมาประกอบศัพท์นั้นพระยาอุปกิตศิลปสาร (2531. หน้า 67) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “วิภัติ คือ ส่วนที่ประกอบท้ายศัพท์หรือต่อจากปัจจัยอีกทีหนึ่ง เพื่อทำให้ศัพท์นั้น ๆ เป็นบทนามหรือบทกริยา” ซึ่งวิภัติในภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตมี 2 ประเภท คือ วิภัตตินามและวิภัตติกริยา ดังที่วรลักษณ์ พับบรจ (2530. หน้า 33-38) ได้กล่าวไว้ว่า “วิภัตตินามคือ กลุ่มวิภัติที่ใช้สำหรับเติมท้ายนามศัพท์รวมทั้งพวกกริยาภิกตัก เพื่อแสดงถึงเพศ (ลิงค์) พจน์ และหน้าที่ของนามศัพท์นั้น ๆ ในประโยค และวิภัตติกริยา หรือเรียกอีกอย่างว่า วิภัตติอาชยาตคือ กลุ่มวิภัติที่ใช้ประกอบท้ายธาตุตามหลังปัจจัยทำให้เป็นบทกริยาแท้ เพื่อบอกกาล บท พจน์ บุรุษ มาลา และวาจกของบทกริยาอาชยาตนั้น ๆ”

ในภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต การประกอบธาตุจนมาเป็นศัพท์และบทนี้เกิดจากเสียง 2 เสียงมาประกอบเข้าด้วยกัน คือ เสียงสระ และเสียงพยัญชนะ ดังนี้

สระในภาษาบาลีบุณฺยร่วม ทิพพศรี (2520. หน้า 12) กล่าวว่า “ภาษาบาลีมีสระ 8 ตัว ได้แก่ อ อา อิ อี อุ อู เอ และโ”

สระในภาษาสันสกฤตวรลักษณ์ พับบรจ (2530. หน้า 2) กล่าวว่า “ภาษาสันสกฤตมีสระ 14 ตัว ได้แก่ อ อา อิ อี อุ อู เอ โ” โ อเ อา ฤ ฤ ฤ และภ”

ส่วนพยัญชนะ ทั้งภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตแบ่งพยัญชนะออกเป็นวรรคเช่นเดียวกัน มี 2 ชนิด คือ (บุณฺยร่วม ทิพพศรี, 2520. หน้า 13-14, วรลักษณ์ พับบรจ, 2530. หน้า 3-4, สุธิวงส์ พงศ์ไพบุลย์, 2544. หน้า 155-156, พูนพงษ์ งามเกษม, 2525. หน้า 13-14)

1. พยัญชนะวรรค คือ พยัญชนะที่จัดเป็นพวกตามที่เกิดและการออกเสียง แบ่งเป็น 5 วรรค คือ

ก	วรรค	ก	ข	ค	ฌ	ง
จ	วรรค	ฉ	ช	ฌ	ญ	
ฎ	วรรค	ฏ	ฐ	ฑ	ณ	
ด	วรรค	ต	ถ	ท	ธ	น
ป	วรรค	พ	ผ	ภ	ม	

2. พยัญชนะอวรรค คือ พยัญชนะที่มีที่เกิดและการออกเสียงไม่เป็นพวกเดียวกัน ในภาษาบาลีมี 8 ตัว คือ ย ร ล ว ส ห พ และ ๐ ส่วนในภาษาสันสกฤตมีมากกว่าภาษาบาลี 2 ตัว คือ ศ และษ

โดยทั้งภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตมีวิธีการสร้างคำ 4 วิธีด้วยกัน คือ วิธีกิตก์ วิธีลงอุปสรรค วิธีสมาส และวิธีดัทริต ซึ่งแต่ละวิธีมีลักษณะ ดังนี้

วิธีกิตก์

การสร้างคำด้วยวิธีนี้พัฒนา เพ็งผลา (2543, หน้า 56) กล่าวว่า "กิตก์เป็นชื่อเรียกวิธีการสร้างคำในภาษาบาลี ส่วนในภาษาสันสกฤตใช้คำว่า กฤต การสร้างคำโดยวิธีนี้ หมายถึงการสร้างธาตุให้เป็นศัพท์ ด้วยการนำปัจจัยกิตก์เข้าไปต่อท้ายธาตุ ผลที่ได้ อาจจะเป็นศัพท์นามหรือศัพท์กริยา ถ้าเป็นศัพท์นามเรียกว่า นามกิตก์ แต่ถ้าเป็นศัพท์กริยาเรียกว่า กริยากิตก์" เพราะฉะนั้น การสร้างคำในภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตด้วยวิธีกิตก์ จึงแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ นามกิตก์ และกริยากิตก์

"นามกิตก์ หมายถึง ศัพท์ที่ประกอบขึ้นจาก ธาตุ + ปัจจัยนามกิตก์ ผลของวิธีกิตก์จะได้คำกิตก์ที่เป็นคำนาม หรือคำคุณศัพท์" (วิสันต์ กฏแก้ว, 2545, หน้า 36)

ปัจจัยของนามกิตก์มี 14 ตัว โดยแบ่งออกเป็น 3 หมวด ดังที่วรลักษณ์ พับบรวง (2530, หน้า 58) ได้กล่าวไว้ดังนี้

1. กิตปัจจัย ใช้สำหรับสร้างศัพท์ที่เป็นกัตตุรูป หรือผู้กระทำ มี 5 ตัว ได้แก่ ก วิ ฌ ญู ตุ และรู
2. กิจปัจจัย ใช้สำหรับสร้างศัพท์ที่เป็นกัมมรูป หรือผู้ถูกกระทำ และภาวรูป หรือแสดงความมีความเป็น มี 2 ตัว ได้แก่ ข และณฺย
3. กิตกิจปัจจัย ใช้สำหรับสร้างศัพท์ที่เป็น กัตตุรูปบ้าง กัมมรูปบ้าง และภาวรูปบ้าง มี 7 ตัว คือ อ อิ ฌ ตเว ติ ตี และยุ

กริยากิตก์แบ่งเป็น 2 ประเภท ได้แก่ กริยาแท้ คือ กริยาอาชยาด กับกริยาช่วย คือ กริยากิตก์ดังที่พัฒนา เพ็งผลา (2543, หน้า 66) กล่าวไว้ คือ

กริยาอาชยาด หรือกริยาแท้ หมายถึง กริยาสำคัญในประโยค เช่น นโร กมุํ กโรติ แปลว่า อันคนทำอยู่ซึ่งการงาน คำที่เป็นกริยาแท้ของประโยคนี้ คือ กโรติ

กริยากิตก์ หรือกริยาช่วย เป็นศัพท์ที่ประกอบขึ้นจาก ธาตุ + ปัจจัยกริยากิตก์ หมายถึง กริยาที่ทำหน้าที่แสดงอาการของคำนามในระหว่างประโยคก่อนจะถึงกริยาแท้ ซึ่งจะมีลักษณะคล้ายกับคำขยายคำนามที่เรียกว่า คำคุณศัพท์ แต่กริยากิตก์เป็นคำกริยา

ปัจจัยของกริยาภิตก์ วรลักษณ์ พับบรจ (2530. หน้า 73) กล่าวไว้ว่า ปัจจัยภิตก์ มี 10 ตัว แบ่งเป็น 3 หมวด คือ

1. กิตปัจจัย ได้แก่ อนุต ตวนตุ และตาวี
2. กิจปัจจัย ได้แก่ อนีเย และตพพ
3. กิตกิจปัจจัย ได้แก่ มาน ต ตุน ตวา และตวาน

ปัจจัยทั้ง 3 หมวดนี้ ทำหน้าที่แตกต่างกันออกไป โดยที่ปัจจัย อนุต (ส.อนุตฺ) และมาน บอกปัจจุบันกาล ปัจจัย ตวนตุ (ส. ตวนตุ) ตาวี (บ.) ต ตุน (บ.) ตวา และตวาน (บ.) บอกอดีตกาล และปัจจัย อนีเย และตพพ (ส. ตวฺย) บอกความจำเป็น

วิธีลงอุปสรรค

วิธีลงอุปสรรคในภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต หมายถึง "ศัพท์หรือส่วนของศัพท์ที่ใช้นำหน้านามและกริยาให้มีความหมายแปลกออกไปจากเดิม" (พูนพงษ์ งามเกษม, 2525. หน้า 113) มีจำนวน 20 คำ คือ

บาลี	สันสกฤต	คำแปล
1. อติ	อติ	ยิ่ง เกิน ล่วง
2. อธิ	อธิ	ยิ่ง ใหญ่ ทับ
3. อนุ	อนุ	น้อย ภายหลัง ตาม
4. อป	อป	ปราศ หลีก
5. อปี หรือ ปี	อปี หรือ ปี	ใกล้ บน
6. อภิ	อภิ	ยิ่ง ใหญ่ จำเพาะ ช้างหน้า
7. อว หรือ โอ	อว หรือ ว	ลง
8. อา	อา	ทั้ง ยิ่ง กลับความ
9. อู	อู	ขึ้น นอก
10. อุป	อุป	เข้าไป ใกล้ มั่น
11. อู	อู	ชั่ว ยาก
12. นิ	นิ	เข้า ลง
13. นิ	นิส	ไม่มี ออก
14. ป	ปร	ทั่ว ช้างหน้า ก่อน ออก
15. ปฏิ	ปรติ	เฉพาะ ตอบ ทวน กลับ
16. ปรา	ปรา	กลับความ

17. ปริ	ปริ	รอบ
18. วิ	วิ	วิเศษ แจ้ง ต่าง
19. สั	สม	พร้อม กับ ดี
20. สุ	สุ	ดี งาม ง่าย

โดยคำทั้ง 20 คำนี้พัฒนา เพ็งผลา (2543. หน้า 70-76) กล่าวว่าสามารถแบ่งประเภทตามความหมายได้ 3 ประเภท คือ

1. ความหมายดีขึ้น อุปสรรคที่มีความหมายในทางดี เช่น วิ อติ อธิ อภิ สั สุ เป็นต้น อุปสรรคเหล่านี้เมื่อนำไปวางหน้าคำนามหรือคำกริยาจะทำให้คำนั้น ๆ มีความหมายดีขึ้น เช่น

วณฺณ (ผิว)	ลง	สุ	เป็น	สุวณฺณ (ผิวงาม)
กมฺติ (ยอมก้าว)	ลง	อติ	เป็น	อติกมฺติ (ยอมก้าวล่วง)

2. ความหมายตรงกันข้าม อุปสรรคบางคำมีความหมายตรงกันข้าม เช่น อา ปรา ปฏินิสฺ เป็นต้น อุปสรรคเหล่านี้เมื่อนำไปวางหน้าคำนามหรือคำกริยาจะทำให้คำนั้น ๆ มีความหมายตรงกันข้าม เช่น

ชย (ความชนะ)	ลง	ปรา	เป็น	ปราชย (ความพ่ายแพ้)
คจฺจติ (ยอมไป)	ลง	อา	เป็น	อาคจฺจติ (ยอมมา)

3. ความหมายต่างออกไป อุปสรรคบางคำเมื่อนำไปวางหน้าคำนามหรือคำกริยา ทำให้คำนั้น ๆ มีความหมายต่างจากความหมายเดิม เช่น

การ (การทำ ผู้ทำ)	ลง	วิ	เป็น	วิการ (การทำแปลกออกไป หรือผิดปกติ)
กโรติ (ยอมทำ)	ลง	สั	เป็น	สฺงฺกโรติ (ยอมทำพร้อม)

ลักษณะของอุปสรรค

อุปสรรคในภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตมีลักษณะต่าง ๆ ดังนี้ (พูนพงษ์ งามเกษม, 2525. หน้า 114)

1. มีพยางค์เดียว เช่น สุ (ดี งาม ง่าย) วิ (วิเศษ แจ้ง ต่าง) อา (ทั่ว ยิ่ง กลับความ) เป็นต้น

2. มีสองพยางค์ เช่น อติ (ยิ่ง เกิน ล่วง) อนฺ (น้อย ภายหลัง ตาม) อภิ (ยิ่ง ใหญ่ จำเพาะ ช้างหน้า) เป็นต้น

3. มีพยัญชนะคู่ เช่น ปฺร (ทั่ว ช้างหน้า ก่อน ออก) ปฺรติ (เฉพาะ ตอบ ทวน กลับ) เป็นต้น

4. มีตัวสะกด เช่น ทฺสุ (ชั่ว ยาก) นิสฺ (ไม่มี ออก) เป็นต้น

หลักการลงอุปสรรค

การลงอุปสรรคในภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตมีหลักการดังนี้ (บรรจบ พันธเมธา, 2518. หน้า 25-26)

1. ลงหน้าธาตุ หน้าศัพท์ หรือหน้าบทได้ทันที เช่น

เวศน ลง นิ เป็น นิเวศน (ที่เข้าไปเสมอ ที่อยู่)

2. ลงหน้าธาตุ หน้าศัพท์ หรือหน้าบท ต้องมีการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะอุปสรรคที่มีตัวสะกด หรือมีพยัญชนะการันต์อยู่ข้างท้าย การเปลี่ยนแปลงต้องเป็นไปตามหลักการกลมกลืนเสียง หรือสนธิ เช่น

ภย ลง นิสฺ เป็น นิรฺภย (ไม่มีความกลัว)

วิธีสมาส

คำสมาส คือ การสร้างคำในภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตวิธีหนึ่ง (ปรีชา ทิชนพงศ์, 2534. หน้า 94) "โดยการนำคำที่มีวิภัตติตั้งแต่ 2 คำขึ้นไปมารวมกันและย่อเข้าเป็นคำ ๆ เดียว เพื่อให้ได้รูปศัพท์กะทัดรัดและออกเสียงได้สะดวก คำที่จะนำมาสมาสกันนั้นต้องเป็นคำนามหรืออัพยาศัพท์"

วิธีการนำคำภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตมาสมาสกันเกรียงศักดิ์ ไทยคุรุพันธ์ และคณะ (2516. หน้า 27) กล่าวว่า มี 2 วิธี คือ

1. ลุตฺตสมาส คือ สมาสที่ลบวิภัตติ หมายถึง ก่อนที่จะนำคำต่าง ๆ มาสมาสกัน ต้องลบวิภัตติของคำหน้าเสียก่อน แต่วิภัตติหลังไม่ต้องลบ เช่น

เอโก สมาสกับ ปุคฺคโล เป็น เอกปุคฺคโล (ลบ โอ วิภัตติ)

พฺหุสฺสฺสฺสมาสกับ สวโก เป็น พฺหุสฺสวโก (ลบ สฺส วิภัตติ)

2. อลุตฺตสมาส คือ สมาสที่ไม่ลบวิภัตติ หมายถึง เมื่อสมาสคำเข้าด้วยกัน ไม่ต้องลบวิภัตติของคำหน้าและคำหลัง เช่น

มนสิ สมาสกับ กาวโร เป็น มนสิกาโร (ไม่ลบ สิ วิภัตติ)

ทฺหุเร สมาสกับ นิทานํ เป็น ทฺหุเรนิทานํ (ไม่ลบ เอ วิภัตติ)

การสมาสคำของภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตแบ่งตามประเภทได้ 6 ประเภท คือ (เสนอ จันทร์เจริญ, 2542. หน้า 102-106)

1. กัมมธารยสมาส เป็นสมาสที่ประกอบด้วยคำนามเป็นหลัก และมีคำขยาย ซึ่งอาจอยู่หน้า หรือหลัง หรือเป็นคำขยายทั้งสองคำก็ได้ แบ่งออกเป็น 6 ประเภท คือ วิเศษนบุพพท วิเศษนุตตรบุพท วิเศษนินภยบุพท วิเศษนินปมบุพท สัมภวณบุพพท และอวธารณบุพพท

2. ทิคุสมาส คือ สมาสที่มีศัพท์สังขยาเป็นคำขยายอยู่ข้างหน้านาม มีความหมายเป็นพหูพจน์ ถ้าแจกวิภัตติเป็นเอกพจน์ นปุงสกลิงค์ เรียกว่า สมาหาร แต่ถ้าแจกวิภัตติเป็นรูปพหูพจน์ เรียกว่า อสมมาหาร

3. ตัปฺปริสสมาส คือ สมาสที่บทหน้าลงวิภัตติที่สองถึงที่เจ็ด ประกอบเข้ากับบทหลังซึ่งอาจเป็นนาม หรือกริยา แล้วแต่ความหมาย แบ่งเป็น 6 ชนิด เรียกตามชื่อวิภัตติ ดังนี้ ทฺติ-ยาตัปฺปริส ตติยาตัปฺปริส จตุตถิตัปฺปริส ปัญจมีตัปฺปริส ฉกฺ্ষีริสตัปฺปริส และสัตตมีตัปฺปริส

4. ทวันทวสมาส เป็นสมาสที่ประกอบด้วยบทนามตั้งแต่สิบบทขึ้นไป เชื่อมด้วย จ แปลว่า และ แบ่งเป็นสมาหาร และอสมมาหาร

5. อัพยยิภาวสมาส เป็นสมาสที่มีอัพยยศัพท์ คือ อุปสรรค และนิบาตเป็นบทหน้า เรียกว่า อุปสัคคปุพพสมาส และนิบาตปุพพสมาส

6. พหูพหีสมาส เป็นสมาสที่ทำหน้าที่ขยายคำอื่น แปลขึ้นต้นว่า ชื่อว่ามี... แบ่งเป็น 6 ชนิด คือ ทฺติยาพหูพหีส ตติยาพหูพหีส จตุตถีพหูพหีส ปัญจมีพหูพหีส ฉกฺ্ষีริพหูพหีส และ สัตตมีพหูพหีส

วิธีตัดทิต

ตัดทิต คือ “วิธีใช้ปัจจัยแทนศัพท์หลังที่ได้ตัดออกแล้ว เพื่อให้คำสั้นลง ปัจจัยที่ใช้แทนศัพท์หลังนั้นต้องเอาไปประกอบข้างท้ายศัพท์หน้า เช่น สุยา-เม ชาโต = สุยามิโก อิกิโก หรือ อิกิที่อยู่ข้างหลัง “สยาม” เป็นปัจจัยที่ใช้แทน “ชาโต” เวลาแปลต้องแปลว่า เกิด เช่นเดียวกับ “ชาโต” เพราะใช้แทนกันจึงต้องแปลเหมือนกัน” (กำชัย ทองหล่อ, 2545. หน้า 12)

การสร้างคำโดยวิธีการตัดทิตสามารถแบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ 3 ประเภท (พัฒนาเพ็งผลา, 2543. หน้า 100-105) คือ

1. สามัญตัดทิต คือ ตัทิตที่ใช้ปัจจัยแทนศัพท์ได้ทั่วไปทั้งนามนาม คุณนาม และกริยา แบ่งเป็น 13 ชนิด คือ โคตรตัดทิตติ ตรตยาหิตตัดทิต ราคาหิตตัดทิต ชาตาทิตตัดทิต สมุหตัดทิต ฐานตัดทิต พหุลตัดทิต เสฎฐิตตัดทิต ตทัสสัถิตตัดทิต ปกิติตตัดทิต ปุรณตัดทิต สังขยาตัดทิต วิภาคตัดทิต

2. ภาวตัดทิต คือ ใช้ปัจจัยแทน ภาว ศัพท์ในความหมายว่า ความมี และความเป็น มีปัจจัย 6 ตัว คือ ตฺต ญฺย ตฺตน ตา ณ และกณฺ

3. อัพยยตัดทิต คือ ใช้ปัจจัยลงหลังสรรพนามแทน ปการ ศัพท์ในความหมายว่า ประการ มีปัจจัย 2 ตัว คือ ถา ใช้ลงหลัง ย (ใด) ต (นั่น) และถ ใช้ลงหลัง กิ (อะไร) ปัจจัยทั้งสองตัวนี้แจกด้วยวิภัตติไม่ได้ เช่น

ย	+	ถา	=	ยถา (ประการใด)
ต	+	ถา	=	ตถา (ประการนั้น)

1.2 ภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตในพจนานุกรม

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถานถือได้ว่าเป็นหนังสือสำคัญของทางราชการ ที่สามารถนำไปใช้เป็นหลักทั้งการเขียน การอ่าน และความหมายของคำที่มีใช้อยู่ในภาษา และยังสามารถนำไปใช้อ้างอิงได้โดยเป็นที่ยอมรับของบุคคลทั่วไป จากคำนำของพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้กล่าวถึงความสำคัญของพจนานุกรมไว้ว่า

พจนานุกรมเป็นหนังสือรวบรวมคำที่มีใช้อยู่ในภาษาและกำหนดอักขรวิธี การอ่าน ความหมาย ตลอดจนประวัติที่มาของคำ จัดเป็นหนังสือประเภทอ้างอิงที่มีความสำคัญและจำเป็นยิ่ง สำหรับหนังสือพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถานนั้นยิ่งมีความสำคัญเป็นทวีคูณ ทั้งนี้เพราะมีประกาศของทางราชการใช้เป็นแบบฉบับของการเขียนหนังสือไทยในราชการ โรงเรียนด้วย พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน จึงเป็นหนังสืออันเป็นหลักสำคัญในการใช้ภาษาไทยถูกต้องและให้ลงรูปเดียวกัน

เนื่องจากพจนานุกรมเป็นหนังสือที่รวบรวมคำที่มีใช้อยู่ในภาษาหนึ่ง และด้วยเหตุที่ไม่มีภาษาใดในโลกที่มีพัฒนาการทางภาษา และยังเป็นที่ยอมรับใช้อยู่มาจนถึงปัจจุบันเป็นภาษาบริสุทธิ์ เพราะภาษาคือเครื่องมือที่ใช้เป็นสื่อกลางในการติดต่อสื่อสาร ด้วยวิวัฒนาการความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีทำให้มนุษย์สามารถติดต่อสื่อสารกันได้ทั่วโลก จึงเป็นเหตุให้มีการหยิบยืมภาษาอื่นมาใช้ในภาษาของตนทั้งโดยตั้งใจ และไม่ตั้งใจ เช่นเดียวกับประเทศไทย

ประเทศไทยเป็นชาติหนึ่งที่มีประวัติความเป็นมาอันยาวนาน มีแนวคิดเกี่ยวกับความเป็นมาของคนไทยหลากหลายแนวคิด เช่น “บางท่านมีความเห็นว่าอยู่แถบภูเขาอัลไต ซึ่งปัจจุบันเป็นดินแดนของประเทศมองโกเลีย บางท่านก็มีความเห็นว่าคงอยู่ในอาณาจักรน่านเจ้า ซึ่งต่อมาได้ถูกผนวกเข้าเป็นรัฐหนึ่งของประเทศจีนเรียกว่า มณฑลยูนนาน และบางท่านก็ว่าถิ่นกำเนิดของชนชาติไทยอยู่ในดินแดนซึ่งเป็นประเทศไทยในปัจจุบัน มิได้เคลื่อนย้ายมาจากที่อื่น” (เจ้าสิงจาง และจางหยวนซิ่ง, 2530. คำนำ) ซึ่งปัจจุบันแนวคิดต่าง ๆ เหล่านี้แม้จะยังไม่สามารถหาข้อยุติได้ แต่นั่นไม่สำคัญเท่า เมื่อเราทราบว่าเราเริ่มก่อรากสร้างฐานจนมาเป็นราชอาณาจักรไทย ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นต้นมา “ด้วยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงประดิษฐ์อักษรไทยขึ้น เมื่อมหาศักราช 1205 ตรงกับพุทธศักราช 1826” (กมล การกุศล, 2526. หน้า 12) เราจึงได้มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เป็นลายลักษณ์อักษร จวบจนมาถึงปัจจุบัน และประกอบกับหลักฐานอื่น ๆ

ทำให้ทราบว่าเราติดต่อกับชาติใด และได้รับอิทธิพลจากชนชาติใดบ้าง ซึ่งเป็นสาเหตุให้ใน พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2542. หน้า (10)) ต้องระบุที่มาของภาษา เพื่อให้ทราบว่า เป็นคำภาษาใด เพราะมีคำภาษาต่างประเทศจำนวนมากที่ไทยหยิบยืมมาใช้ โดยมีถึง 14 ภาษาด้วยกัน ดังนี้

ข.	คือ	เขมร	จ.	คือ	จีน
ช.	คือ	ชวา	ญ.	คือ	ญวน
ฉ.	คือ	ญี่ปุ่น	ต.	คือ	ตะเลง
บ.	คือ	เบงกาลี	ป.	คือ	บาลี
ฝ.	คือ	ฝรั่งเศส	ม.	คือ	มาลายู
ล.	คือ	ละติน	ส.	คือ	สันสกฤต
อ.	คือ	อังกฤษ	ย.	คือ	ยีนดี

ซึ่งคำแต่ละคำที่มีชื่ออยู่ในภาษากว่าจะถูกบันทึกลงในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถานได้นั้น มีหลักเกณฑ์ดังที่ปิยนิตย์ เปี่ยมงาม (2544. หน้า 40) ได้กล่าวไว้ว่า “คำภาษาต่างประเทศที่ยอมรับมาเข้าไว้ในพจนานุกรมไทยนั้น มีหลักอยู่ง่ายยอมรับแต่คำที่ชื่ออยู่ในภาษาไทยเป็นปกติมานานพอสมควรจนอยู่ตัว และเป็นที่เข้าใจจนทั่วไป อันถือได้ว่ายุติแล้วหรือไม่ก็ต้องปรากฏอยู่ในหนังสือวรรณคดีที่เป็นหลักฐาน”

สำหรับภาษาบาลีและสันสกฤตซึ่งเป็นหนึ่งในบรรดาภาษาที่ไทยหยิบยืมมาใช้ และเป็นภาษาของชาติที่ได้ชื่อว่าเป็นประเทศที่เคยเจริญรุ่งเรืองอย่างยิ่งครั้งตั้งแต่สมัยโบราณกาล จึงเป็นเหตุให้ชนชาติที่อยู่บริเวณใกล้เคียงได้รับอิทธิพลจากประเทศอินเดียแทบทุกด้าน เช่นเดียวกับประเทศไทยที่ได้รับอิทธิพลจากประเทศอินเดียทั้งทางด้านศาสนา วรรณคดี การเมืองการปกครอง และโดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านภาษา เห็นได้จากคำที่ใช้พูดกันในชีวิตประจำวัน เช่น โลก โรค ทาน (การให้) โลหิต สบาย สดางค์ สนิท สวัสดิ์ เป็นต้น คำเหล่านี้บางท่านไม่ทราบเสียด้วยซ้ำว่าเป็นคำที่ยืมมาจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต เพราะใช้อยู่เป็นประจำจนคิดว่าเป็นคำภาษาไทยแท้ ๆ และยังเห็นได้จากการศึกษาพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถานของนักวิชาการหลายท่านที่ทำให้ทราบว่าภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตเข้ามามีอิทธิพลต่อภาษาไทยอยู่ไม่น้อย เช่น

ปรีชา ทิชนพงศ์ (2534, หน้า 6) อ้างถึง จำนง ทองประเสริฐ (2520, หน้า 37-40) กล่าวว่่า “ถ้าเปิดพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถานดูแล้วจะเห็นว่าม้คำที่เรานำมาจากภาษาบาลีสันสกฤตอยู่ตั้งคร้้งค่อนข้างเ่ล่ม”

ปิยนิตย์ เปี่ยมงาม (2544, หน้า 256) ได้ศึกษาพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 พบว่า “คำยืมในภาษาไทยที่พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ได้เก็บรวบรวมไว้ทั้ง 14 ภาษา มีคำยืมจากภาษาบาลีมากที่สุดมีจำนวนถึง 2,567 คำ ส่วนรองลงมา คือคำยืมจากภาษาสันสกฤตจำนวน 2,126 คำ และคำยืมที่เป็นทั้งคำภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตอีกจำนวน 1,206 คำ รวมจำนวนคำยืมจากภาษาบาลีและสันสกฤตทั้งหมด 5,899 คำ”

พูนพงษ์ งามเกษม (2525, หน้า 34) ได้ศึกษาพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 พบว่า “มีคำยืมจากภาษาบาลีมากที่สุด มีจำนวน 2,500 กว่าคำ ส่วนรองลงมา คือคำยืมจากภาษาสันสกฤต จำนวนประมาณ 2,100 คำ และคำยืมที่เป็นทั้งภาษาบาลีและสันสกฤตอีกประมาณ 1,200 คำ”

อีกทั้งในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ส่วนของคำชี้แจงหลักการจัดทำและวิธีใช้พจนานุกรม ก็ยังให้คำอธิบายที่เกี่ยวข้องกับภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตอีกเป็นจำนวนมาก เช่น

ด้านอักษรวิธี เช่น เรื่องการประวิสรรชนีย์ คือ คำที่มาจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต ถ้าต้องการให้พยางค์ท้ายของคำเป็นเสียง อะ ให้ประวิสรรชนีย์ เช่น ลักษณะ ศิลปะ สาธารณะ หิมะ เรื่องการไ้ไม่ไ้คู้ คือคำที่แผลงมาจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต เช่น เบญจ เพชร ไม่ไ้ไม่ไ้คู้ และคำที่มาจากภาษาบาลีและสันสกฤตซึ่งออกเสียงได้หลายอย่าง และนิยมเข้าสมาสกับคำอื่น ได้ให้ไว้หลายรูป เพื่อสะดวกในการใช้ เช่น ศิลป ให้ไว้ 3 รูป คือ ศิลป-, ศิลป์, ศิลปะ โดย ศิลป- ให้ไว้สำหรับให้เข้าสมาสกับคำอื่น เช่น ศิลปกรรม ศิลป-ศาสตร์ รูป ศิลป์ ใช้ในกรณีที่ออกเสียงว่า ลิน เช่น นาฏศิลป์ และรูป ศิลปะ ใช้ในกรณีที่อยู่โดด ๆ และต้องการให้ออกเสียงว่า ลิน-ละ-ปะ เช่น ศิลปะการแสดง งานศิลปะ

ด้านการใช้เครื่องหมาย เช่น การใช้เครื่องหมายจุลภาค (,) ใช้คั่นอักษรย่อที่มาจากคำ โดยเฉพาะคำที่มาจากทั้งภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต ซึ่งมีรูปคำตรงกันกับคำตั้ง เช่น ทวิ มีวงเล็บบอกที่มาของคำท้ายบทนิยามดังนี้ (ป., ส.) การใช้เครื่องหมายอัฒภาค (;) ใช้คั่นอักษรย่อบอกที่มาของคำ โดยเฉพาะคำที่มาจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต ซึ่งมีรูปคำไม่ตรงกันกับคำตั้ง เช่น ศีระชะ มีวงเล็บบอกที่มาของคำท้ายบทนิยามดังนี้ (ส.; ป. สีส) เขม- , เขมา บอกที่มาว่า (ป. ; ส.กฤษม)

ด้านการบอกคำอ่าน เช่น คำที่มาจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตที่เข้าสมาสกัน ตามปกติต้องอ่านตามหลัก คือ อ่านเสียงตัวสะกดนั้น ๆ อย่างมีสระอะประสมอยู่ คำประเภทนี้ จะบอกคำอ่านไว้ เช่น ทารุณกรรม [ทารุณนะกำ] สุขนาฏกรรม [สุกษะนาดตะกำ] รูปกรรม [รูป ประกรรม] ส่วนคำบางคำที่อนุโลมให้อ่านได้ 2 อย่าง คือ อ่านตามหลัก และอ่านตามความนิยม จะบอกคำอ่านตามหลักไว้ก่อน เช่น ประวัติศาสตร์ [ประหวัดติสาด, ประหวัดสาด] มัธยมศึกษา [มัดทะยมมะ-, มัดทะยม-] อุดมการณ์ [อุดมมะ-, อุดม-]

ดังได้ทราบแล้วว่าภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตเป็นภาษาที่มีอิทธิพลต่อภาษาไทยมากที่สุด ในบรรดาภาษาที่ไทยหยิบยืมมา โดยมีใช้ทั้งในชีวิตประจำวัน การตั้งชื่อคน ซึ่งสามารถเห็นได้จากชื่อของบุคคลทั่วไป เช่น อิศวเทพ เป็นต้น หรือแม้แต่การตั้งชื่อเขต อำเภอ และกิ่งอำเภอ ซึ่งได้มีการศึกษาเป็นปริญาญานิพนธ์ โดยเฉลิมศรี เที้ยวชาญ เรื่อง "ศึกษาคำยืมจากชื่อเขต อำเภอ และกิ่งอำเภอของประเทศไทย" แนนอนภาษาที่ถูกใช้ในการตั้งชื่อมากที่สุด ย่อมเป็น ภาษาไทย แต่ในบรรดาภาษาต่างประเทศที่ยืมมาตั้งชื่อพบว่าภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตมากที่สุด ด้วยเหตุนี้ในจำนวนภาษาต่างประเทศที่ไทยหยิบยืมมาใช้ ภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตจึงเป็น ภาษาที่ถูกบันทึกลงในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถานมากที่สุดด้วย

1.3 หลักสังเกตภาษาบาลีและสันสกฤตในภาษาไทย

เนื่องจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตแพร่กระจายอยู่ในประเทศไทยนานแล้ว ใน ภาษาไทยจึงมีภาษาทั้งสองปนอยู่มาก และด้วยเหตุที่ภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตเป็นภาษาใน ตระกูลภาษาวิภัติปัจจัยเช่นเดียวกัน คนส่วนใหญ่จึงมักเข้าใจว่าภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต เป็นภาษาเดียวกัน เป็นเหตุให้ยากแก่การแยกแยะว่าคำใดเป็นภาษาบาลีคำใดเป็นภาษาสันสกฤต จึงจำเป็นต้องอธิบาย เพื่อให้เห็นข้อแตกต่างระหว่างภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต และเพื่อใช้เป็น หลักสังเกตภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตในภาษาไทย ดังนี้

1. สังเกตจากคำไทยที่ประกอบด้วยสระ ฤ มักจะเป็นคำที่มาจากภาษาสันสกฤต เช่น ฤทธิ ฤทัย กฤษณา คุฤหาสน์ ทฤษฏี เป็นต้น
2. สังเกตจากคำไทยที่ประกอบด้วยพยัญชนะ ศ ษ มักจะเป็นคำที่มาจากภาษา สันสกฤต เช่น ศील ศาลา ศาสนา เกศาศีระ เกษียร กษاپณ กษัตริ บรูษ เป็นต้น "ด้วย เหตุเพราะในภาษาสันสกฤตมีพยัญชนะมากกว่าภาษาบาลี 2 ตัว คือ ศ ษ ส่วนภาษาบาลีมี ๓ ใช้ตัวเดียว เพราะฉะนั้นภาษาบาลีจึงใช้ ส แทน ศ ษ" (พัฒน์ เพ็งผลา, 2543. หน้า 181) เช่น

ส	ศาสนา	ศ	ศาสนา
	สีล		ศีล
	ศาลา		ศาลา
ส	ปุรุส	ษ	ปุรุษ
	วิเสส		วิเศษ
	ปริสา		ปริษทุ

3. สังเกตจากคำไทยที่ประกอบด้วย รร (ร หัน) ที่มาจาก รุ (ร เหน้) ส่วนมากเป็นคำที่มาจากภาษาสันสกฤต เช่น ธรรม พรรณ อรรถ กรรณ กรรม เป็นต้น ซึ่งการใช้ รุ (ร เหน้) นี้เป็นการมีใช้เฉพาะของแต่ละภาษา ดังคำวิสันต์ กฏแก้ว (2545. หน้า 169) กล่าวว่า "ในภาษาสันสกฤตมีการใช้ รุ (ร เหน้) ส่วนในภาษาบาลีไม่มีใช้ แต่จะใช้พยัญชนะตัวสะกดตามพยัญชนะสังโยคแทน" เช่น

ส.	กรุณ	ป.	กณฺณ
	ครุชิต		คฺชฺชิต
	ธรม		ธมฺม

4. สังเกตจากคำไทยที่ประกอบด้วยพยัญชนะ ฟี และ ท ถ้าเป็นคำที่ประกอบด้วยพยัญชนะ ฟี มักจะเป็นคำที่มาจากภาษาบาลี เช่น กิฬ่า กฬ่า เป็นต้น และถ้าคำที่ประกอบด้วยพยัญชนะ ท มักเป็นคำที่มาจากภาษาสันสกฤต เช่น กรีฑา บัณฑิต บัณเฑาะว์ ครุฑ เป็นต้น ซึ่งความแตกต่างนี้เกิดจากการนิยมใช้ ดังที่จันจิรา จิตตะวิริยะพงษ์ (2546. หน้า 33) กล่าวว่า "พยัญชนะรูป ฟี มีทั้งในภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต แต่ภาษาสันสกฤตไม่นิยมใช้ ฟี จึงใช้ ท ล ฎ หรือ ณ แทน" เช่น

ฟี	กีฬ่า	ท	กรีฑา
	จฬ่า		จฑา
	กฬ่า	ล	กาล
	กัฑฬะ	ฎ	กัฑฎะ
	เวฬุ	ณ	เวณฺุ

5. สังเกตจากการใช้พยัญชนะซ้อน หรือตัวสะกดตัวตามตามหลักพยัญชนะสังโยค จะต้องเป็นคำที่มาจากภาษาบาลี เช่น สิทธิ ทนต์ เจตนา อนันต์ สุนทร ภิกขุ กิตติ เป็นต้น โดยมีลักษณะ ดังที่ปียนิตย์ เปี่ยมงาม (2544. หน้า 74-75) ได้กล่าวว่า

คำในภาษาบาลีส่วนมากหากมีตัวสะกดจะต้องมีตัวตามเสมอ และตัวสะกดตัวตามต้องเป็นไปตามกฎเกณฑ์อย่างมีระเบียบ คือ

5.1 ถ้าพยัญชนะแถวที่ 1 เป็นตัวสะกด ตัวตามต้องเป็นพยัญชนะแถวที่ 1 หรือแถวที่ 2 เช่น สัจจะ ทุกข์ และอัจฉริยะ เป็นต้น

5.2 ถ้าพยัญชนะแถวที่ 3 เป็นตัวสะกด ตัวตามต้องเป็นพยัญชนะแถวที่ 3 หรือแถวที่ 4 เช่น อัคคี อัชฌาสัย และพยัคฆ์ เป็นต้น

5.3 ถ้าพยัญชนะแถวที่ 5 เป็นตัวสะกด ตัวตามต้องเป็นพยัญชนะแถวที่ 1 2 3 4 หรือ 5 เช่น องศ์ สังข์ สันติ อัมพร และสัญญา เป็นต้น

5.4 ถ้าพยัญชนะเศวรวรรคเป็นตัวสะกด ตัวตามเป็นตัวมันเองหรือพยัญชนะเศวรวรรคด้วยกันก็ได้ เช่น ชิวหา อาสาฬหบูชา มัลลิกา วิปัสสนา และอาภัสสร เป็นต้น

6. สังเกตจากการใช้พยัญชนะประสม หรือพยัญชนะควบกล้ำ ทั้งที่เป็นพยัญชนะต้น เช่น ปรัชญา สตรี ทริพย์ เป็นต้น และพยัญชนะตัวสะกด เช่น อาจารย์ ศาสตร อาทิตย บุตร ลักษณะ เนตร วิเศษณ์ พราหมณ์ เป็นต้น ซึ่งมักจะเป็นคำที่มาจากภาษาสันสกฤต โดยมีลักษณะ ดังที่สุริวงค์ พงษ์ไพบูลย์ (2544. หน้า 253-254) ได้กล่าวไว้

6.1 คำภาษาสันสกฤตเมื่อมีตัวสะกด มีตัวตามหรือไม่มีตัวตามก็ได้ คำที่มีตัวสะกดแล้วไม่มีตัวตาม เช่น หัสติน มนัส เป็นต้น

6.2 คำภาษาสันสกฤตที่มีตัวสะกด และมีตัวตาม ตัวสะกดตัวตามเป็นพยัญชนะต่างวรรคกันก็ได้ แต่ต้องมีเสียงเป็นอโฆษะด้วยกัน หรือโฆษะด้วยกัน เช่น อัคนี (ค และ น ต่างก็เป็น โฆษะ) วาณิชย์ (ช และ ย ต่างก็เป็น โฆษะ) เป็นต้น

6.3 คำภาษาสันสกฤตที่ตัวสะกดตัวตามไม่เป็นโฆษะหรืออโฆษะด้วยกันก็มีบ้าง แต่จะเป็นไปตามกรณีนี้ได้ต่อเมื่อตัวใดตัวหนึ่งเป็นพยัญชนะอุสุม หรือเป็นพยัญชนะอัมสระเท่านั้น เช่น คัตรู (ต เป็น อโฆษะ ส่วน ร เป็น โฆษะ แต่เป็นพยัญชนะ อัมสระ) รัศมี (ศ เป็น อโฆษะและอุสุม แต่ ม เป็น โฆษะ) เป็นต้น

1.4 ความหมายและหลักการสมาสในภาษาไทย

การสร้างคำในภาษาไทยนอกจากการสร้างคำใหม่ที่เป็นวิธีของภาษาไทย ซึ่งได้แก่ การสร้างคำโดยวิธีการประสมคำ การซ้อนคำ และการซ้ำคำแล้ว ยังมีวิธีการสร้างคำโดยวิธีการสมาสจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตด้วย แต่เนื่องจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตเป็นภาษาที่อยู่ในตระกูลภาษาที่มีวิภัติปัจจัย ส่วนภาษาไทยจัดอยู่ในตระกูลภาษาคำโดด ซึ่งตระกูลภาษาทั้งสองมีความแตกต่างกันมาก ในการยืมวิธีการสร้างคำของภาษาหนึ่งมาใช้กับอีกภาษา

หนึ่งจึงต้องมีการปรับเปลี่ยนและดัดแปลง เพื่อให้เข้ากับหลักภาษาของตน เช่นเดียวกันกับการยืมวิธีการสมาสมาใช้ในภาษาไทย ดังได้สรุปจากนักวิชาการหลายท่านที่กล่าวถึงความหมายและหลักการสมาสในภาษาไทย ดังนี้

กรมวิชาการ (2537. หน้า 34–36) กล่าวว่า “คำสมาส ได้แก่ คำที่เกิดจากการนำคำในภาษาบาลีกับบาลี หรือสันสกฤตกับสันสกฤต หรือบาลีกับสันสกฤตมารวมกันเข้าทำให้เกิดความหมายใหม่ แต่ก็ยังคงเค้าความหมายเดิมอยู่ ในการแปลความหมายของคำสมาสส่วนใหญ่จะแปลจากหลังมาหน้า ทั้งนี้เพราะในภาษาบาลีสันสกฤตคำขยายอยู่หน้าคำที่ถูกขยาย คำสมาสสามารถแบ่งได้เป็น 2 พวก คือ คำสมาสที่ไม่มีสนธิและคำสมาสที่มีสนธิ”

เกรียงศักดิ์ ไทยครุพันธ์ และคณะ (2516. หน้า 27–30) กล่าวว่า “คำสมาสในภาษาไทยบางคำเรานำคำที่สมาสกันเรียบร้อยแล้วมาใช้ บางคำเราสมาสขึ้นใช้เอง ซึ่งเป็นวิธีการสมาสแบบง่าย ๆ เพียงแต่นำคำบาลีหรือสันสกฤตมาเรียงให้ติดต่อกันเท่านั้น โดยจะต้องอ่านให้เสียงต่อเนื่องกัน และต้องไม่ประวิสรรชนีย์ที่พยางค์สุดท้ายของคำหน้า ยกเว้นคำที่เป็นภาษาบาลีหรือสันสกฤตที่มีคำว่า พระ ซึ่งแผลงมาจาก วร นำหน้า และคำที่ต่อท้ายด้วยคำว่า เคะระห์ ศาสตร์ ภาพ ภัย และกรรม ถือว่าเป็นคำสมาสทุกคำ โดยการแปลมักจะแปลจากหลังไปหน้า”

จันจิรา จิตตะวิริยะพงษ์ (2546. หน้า 41-52) กล่าวว่า “การสร้างคำโดยวิธีสมาส เป็นวิธีการสร้างศัพท์ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับการประสมคำของไทยมากที่สุด ดังนั้น ไทยจึงได้รับวิธีการสมาสของบาลีและสันสกฤตมาใช้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการบัญญัติศัพท์ คำที่เกิดจากการสมาสในภาษาไทยมีลักษณะที่อาจสังเกตได้ง่าย คือ มักจะสมาสคำบาลีและสันสกฤตเข้าด้วยกัน เพราะเรามักเห็นว่าทั้งสองภาษาเป็นภาษาประเภทเดียวกัน”

ดิเรกชัย มหัทธนะสิน (2516. หน้า 119–120) กล่าวว่า “วิธีสมาส คือการย่อศัพท์ ตั้งแต่ 2 ศัพท์ขึ้นไป รวมเป็นศัพท์ใหม่ศัพท์เดียว ถ้าการย่อศัพท์นั้นมีการกลืนเสียงด้วย เรียกว่าสนธิ ไทยนำมาแปลหลักให้ผิดเพี้ยนจากเดิมบ้าง เช่น นำคำคนละภาษาสมาสกัน หรือแผลงคำก่อนจึงเข้าสมาส โดยถือเรื่องความหมายเป็นสำคัญ”

บรรจบ พันธุเมธา (2518. หน้า 26) กล่าวว่า “การสมาส คือการนำศัพท์ตั้งแต่ 2 ศัพท์ขึ้นไป มารวมเข้าเป็นคำเดียว ที่ถือเป็นคำใหม่ที่มีความหมายกว้างขึ้น คำสมาสมีลักษณะคล้ายคำประสมหรือคำซ้อนของเรา คือเมื่อนำคำสองคำมาสมาสกันเข้า ความหมายจะสำคัญอยู่ที่คำใดคำเดียว จะต่างก็แต่คำขยายของบาลีสันสกฤตอยู่หน้า แต่คำไทยอยู่ข้างหลัง เช่น นิล + มณี = นิลมณี (มณีดำ) แต่ถ้ามีความเด่นทั้งสองคำ คล้ายคำซ้อนของเราเวลาแปลเหมือนมีและอยู่ด้วย เช่น มาตาปิตา คือ บิดามารดา”

ประกาศรี สีนอำไพ และคณะ (2535. หน้า 224–225) กล่าวว่า “สมาส คือ คำใหม่ที่เกิดจากการรวมคำในภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต หรือภาษาสันสกฤตกับบาลี โดยมีหลักในการเขียนคำสมาส คือ ถ้าพยางค์สุดท้ายของคำแรกของคำที่สมาสกันประ ะ (วิสรรชนีย์) หรือมี ์ (เครื่องหมายทัณฑฆาต) เมื่อสมาสกันแล้วเวลาเขียนให้ตัด ะ หรือ ์ ออก”

เปรมจิต ชนะวงศ์ (2536. หน้า 160–170) กล่าวว่า “คำสมาส หมายถึง การนำคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาไทยตั้งแต่ 2 คำขึ้นไปมารวมกันเป็นคำเดียว ซึ่งอาจใช้คำบาลีกับคำบาลี คำบาลีกับคำสันสกฤต หรือคำสันสกฤตกับคำสันสกฤตก็ได้ โดยมีกอกเสียงสระของพยัญชนะของคำต้นให้ต่อเนื่องกับคำหลัง เพราะหลักการเขียนคำสมาสจะไม่ประวิสรรชนีย์ และลงทัณฑฆาตระหว่างคำ ยกเว้นบางคำที่อ่านตามความนิยม

ในการแปลคำสมาสสามารถทำได้สามวิธี คือ วิธีแรก แปลจากคำหลังมาหาคำหน้า แปลตามกฎเกณฑ์ไวยากรณ์ของภาษาบาลีสันสกฤต วิธีที่สอง คือ แปลตามลำดับเป็นการแปล เช่นเดียวกับการแปลคำประสมในภาษาไทย การแปลตามลักษณะนี้จะมีคำที่เป็นที่สังเกตได้แก่ คำว่า และ ผู้เป็น คือ ได้แก่ แทรกอยู่ระหว่างคำ ส่วนวิธีสุดท้าย จะแปลจากหลังมาหน้าหรือแปลตามลำดับก็ได้ แต่ความหมายจะต่างกัน

คำแผลงบางคำ เช่น วร แผลงเป็น พระ เมื่อนำไปรวมกับคำภาษาบาลีสันสกฤต เพื่อสร้างให้เป็นคำราชาศัพท์ถือเป็นคำสมาสด้วย เช่น พระพักตร์ พระจักขุ พระเนตร พระโอษฐ์ พระศอ พระกร เป็นต้น

ฉะบอบ โปษะกฤษณะ (2538. หน้า 41–43) กล่าวว่า “สมาส คือ การย่อศัพท์หลายศัพท์ลงเป็นศัพท์เดียว มีความหมายถึงสิ่งเดียวใช้ในภาษาบาลีสันสกฤต ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับคำประสมของภาษาไทย เราจึงนำมาแปลงหลักให้ผิดเพี้ยนจากเดิมบ้าง เช่น นำคำต่างภาษามาสมาสกัน แผลงคำก่อนจึงเข้าสมาส โดยมีหลักสังเกตคำสมาสในภาษาไทย ดังนี้ คำสมาสต้องเป็นคำมาจากภาษาบาลีสันสกฤตเท่านั้น คำหลังไม่ได้ตั้งต้นด้วยสระ อ่านออกเสียงเนื่องกัน เมื่อเขียนไม่ประวิสรรชนีย์ในระหว่างคำและเรียงกลับกันกับภาษาไทย คือ คำที่ขยายอยู่ข้างหน้า”

พระยาอุปกิตศิลปสาร (2531. หน้า 67) กล่าวว่า “คำสมาส คือ วิธีย่อคำหลายคำเข้าเป็นคำเดียวกัน ซึ่งจัดอยู่ในประเภทคำประสมของไทย เช่น ราชกุมาร (ลูกหลวง) เศรษฐิกริยา (เมียเศรษฐี) เป็นต้น”

พัฒน์ เฟื่องผลา (2541. หน้า 77-99) กล่าวว่า “สมาส หมายถึง การนำศัพท์บาลีสันสกฤตมาต่อกันเข้าเป็นคำหนึ่งคำเดียวเกิดเป็นคำใหม่ มีความหมายใหม่ เวลาอ่านคำสมาสนิยมออกเสียงสระอะที่พยัญชนะพยางค์ท้ายของคำแรก ถึงแม้จะไม่มีรูปวิสรรชนีย์อยู่ก็ตาม และ

ถ้าพยางค์สุดท้ายของคำแรกลงท้ายเสียงสระอื่นให้ออกเสียงตามสระนั้น ความหมายสำคัญหรือความหมายหลักมักอยู่ที่คำหลัง คำที่มีความหมายรองลงมาหรือคำขยายนิยมเรียงไว้ข้างหน้า ถ้าคำทั้งสองมีความหมายสำคัญหนักเท่ากันเวลาแปลให้แปลจากข้างหน้าไปข้างหลัง และมีคำว่า และ เป็นคำเชื่อม และคำบาลีสันสกฤตที่มีคำว่า "พระ" ที่แผลงมาจากคำว่า "วร" เรียงอยู่ข้างหน้าจัดเป็นคำสมาสด้วย แต่คำว่า "พระ" เรียงหน้าคำภาษาอื่นที่ไม่ใช่ภาษาบาลีสันสกฤตไม่จัดว่าเป็นคำสมาส"

พูนพงษ์ งามเกษม (2536. หน้า 125-132) กล่าวว่า "คำสมาสเมื่อนำมาใช้ในภาษาไทยจัดเป็นคำผสมชนิดหนึ่ง เรียกว่า คำประสมที่มาจากภาษาบาลีสันสกฤต เช่น ราชโอรส เศรษฐกิจการค้า คำสมาสที่ใช้อยู่ในภาษาไทยมีสองแบบ แบบแรก คือ นำคำสมาสบาลีสันสกฤตมาใช้ ได้แก่ การนำคำสมาสบาลีสันสกฤตที่สำเร็จรูปเป็นคำสมาสแล้วมาใช้ โดยลบลวิภัติที่ท้ายคำหลังและเปลี่ยนแปลงการออกเสียง เพื่อให้เหมาะกับลิ้นคนไทย ส่วนแบบที่สองเป็นการสร้างคำสมาสขึ้นใหม่ ได้แก่ การสร้างคำขึ้นใช้ในภาษาไทย โดยอาศัยหลักการสร้างคำสมาสในภาษาบาลีและสันสกฤต โดยมากเป็นศัพท์เฉพาะและศัพท์บัญญัติ"

ละเอียด วิสุทธิแพทย์ (2537. หน้า 165-173) กล่าวว่า "คำสมาส คือ การนำคำบาลีสันสกฤต ตั้งแต่ 2 ศัพท์ขึ้นไปมารวมกันเกิดเป็นคำใหม่ มีความหมายมากขึ้น เช่น ราชกุมาร (กุมารของพระราช) เป็นต้น คำสมาสที่ใช้ในภาษาไทยมีทั้งคำสมาสที่รับมาจากภาษาบาลีสันสกฤต และคำสมาสที่ไทยเราสร้างขึ้นเอง คือ นำคำภาษาบาลีและสันสกฤตมาเรียงต่อกัน โดยอาศัยหลักเกณฑ์การสมาสของคำภาษาบาลีและสันสกฤต ซึ่งคำสมาสส่วนมากพยางค์ท้ายของศัพท์หน้าจะมีเสียง สระอะ สระอิ และสระอุเวลาออกเสียงต้องออกเสียงสระนั้นให้ต่อเนื่องกับศัพท์หลังกลายเป็นคำเดียวกัน การแปลคำสมาสส่วนใหญ่แปลจากข้างหลังมาข้างหน้า และคำนามที่เป็นชื่ออวัยวะของร่างกายที่เป็นคำบาลีสันสกฤตเวลาใช้เป็นคำราชาศัพท์ต้องเติมคำว่าพระลงข้างหน้า คำเหล่านี้ถือเป็นคำสมาสด้วย เพราะว่ามันแผลงมาจากคำว่า วร เช่น พระเศียร พระเนตร พระกร พระโสด พระอุระพระนาสิก พระเกศา พระทนต์ พระบาท พระฉวี เป็นต้น"

ลัลลนา ศิริเจริญ และคณะ (2506. หน้า 96-105) กล่าวว่า "วิธีสมาส คือ การนำคำตั้งแต่สองคำขึ้นไปมาผสมกัน เพื่อย่อให้เป็นคำ ๆ เดียว เช่น อักษร + วิธี เป็น อักษรวิธี มีวัตถุประสงค์เช่นเดียวกับคำประสมของไทย คือ เป็นการสร้างคำใหม่ในภาษาให้เพียงพอแก่ความต้องการใช้ วิธีการสมาสนี้เป็นวิธีการของภาษาบาลีสันสกฤต ซึ่งเรารับมาทั้งคำที่สมาสกันแล้ว และวิธีการสมาสมาสเข้าอย่างง่าย ๆ คือ นำคำมาประสมกันเลย โดยคำที่นำมาประสมนั้นจะต้องเป็นคำในภาษาบาลีสันสกฤต และจะต้องเป็นคำนานกับคำนาม หรือคำที่มีคำอุปสรรคอยู่ข้างหน้า ซึ่งคำ

สมาสส่วนมากมักจะแปลจากข้างหลังไปข้างหน้า และคำแรกของคำสมาสมักลงท้ายด้วยสระอะเสมอ
เวลาเขียนไม่ต้องประวิสรรชนีย์ แต่จะต้องอ่านออกเสียงสระอะด้วย" 21 พ.ย. 2550

วรลักษณ์ พับบรรจง (2530. หน้า 86-101) กล่าวว่า "สมาสในภาษาไทย หมายถึง การนำคำบาลีสันสกฤตที่ยังไม่ได้แจกวินิตติมาย่อเข้าเป็นคำเดียวกันในลักษณะต่าง ๆ ตามหลักการสร้างคำด้วยวิธีสมาส แต่การสมาสในภาษาไทยมีลักษณะพิเศษโดยเฉพาะ คือ นอกจากจะนำภาษาบาลีสมาสกับภาษาบาลี ภาษาสันสกฤตสมาสกับภาษาสันสกฤต แล้วยังสามารถนำภาษาบาลีกับภาษาสันสกฤตมาเข้าสมาสกันได้อีกด้วย"

วรภรณ์ บำรุงกุล (2536. หน้า 19) กล่าวว่า "คำสมาส คือ คำที่เกิดจากการประสมคำตั้งแต่ 2 คำขึ้นไปให้เป็นคำเดียวกัน โดยการนำคำสองคำมาเรียงต่อกัน แต่ตัดสระท้ายคำแรกทิ้งไป แต่ถ้าท้ายคำแรกมีสระรูปอื่นปรากฏอยู่ก็ให้คงรูปนั้นไว้ สำหรับการอ่านคำ ถ้ามีรูปสระที่ท้ายคำแรก (ของคำเดิม) ก็ให้อ่านออกเสียงสระนั้นด้วย หากไม่มีรูปสระที่ท้ายคำเดิมก็ให้อ่านเหมือนมีเสียงสระอะปรากฏอยู่ด้วย เช่น ราชการ อ่าน ราช - การ คำสมาสที่เกิดขึ้นนี้อาจจะมีความหมายเหมือนรูปเดิม อาจมีความหมายเพี้ยนไปหรือความหมายอาจจะอยู่ที่คำหน้าคำเดียวก็ได้"

สาคร บุญเลิศ (2538. หน้า 45) กล่าวว่า "คำสมาสที่ใช้อยู่ในภาษาไทยแบ่งออกได้ 2 พวก คือ พวกแรกเป็นคำสมาสที่รับมาจากภาษาบาลีหรือภาษาสันสกฤตโดยตรง คือ ยืมคำที่เขาประกอบไว้แล้ว เรานำมาใช้โดยลบลวิภตติท้ายศัพท์ออกหรือบางคำก็เปลี่ยนรูป เพื่อให้เข้ากับเสียงในภาษาไทย ส่วนพวกที่สองเป็นคำสมาสที่สร้างขึ้นใหม่ คือ การนำคำภาษาบาลีหรือสันสกฤตที่มีใช้ในภาษาอยู่แล้วนำมาต่อกัน โดยไม่คำนึงถึงหลักเกณฑ์การสมาสในภาษาบาลีหรือภาษาสันสกฤตแท้ ๆ จึงมีลักษณะแบบคำประสม"

สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2544. หน้า 200-201) กล่าวว่า "คำสมาสที่ใช้ในประเทศไทยนั้นมี 2 ประเภท คือ คำสมาสที่เรารับมาจากภาษาบาลีสันสกฤตโดยตรง และคำสมาสที่เราสร้างขึ้นเองโดยอาศัยหลักการสมาสและสนธิของเขา วิธีการสมาส คือ การนำศัพท์ภาษาบาลีและสันสกฤตตั้งแต่สองตัวขึ้นไปมาย่อรวมกันเข้าเป็นศัพท์ใหม่ ถ้าการย่อศัพท์นั้นมีการกลืนเสียงของศัพท์ด้วย เรียกว่า สนธิ คำสมาสจึงคล้ายกับคำประสมของไทย แต่มีข้อแตกต่างกัน คือ ในคำสมาสนั้น คำที่นำมาขยายจะอยู่ข้างหน้า ส่วนคำหลักจะอยู่ข้างหลัง ซึ่งตรงข้ามกับคำประสมในภาษาไทย"

สุภาพร มากแจ้ง (2535. หน้า 46-47) กล่าวว่า "คำสมาสมีลักษณะคล้ายกับคำประสม และคำซ้อนของภาษาไทย คือ มีทั้งที่มีความหมายเด่นอยู่ที่ศัพท์ใดศัพท์หนึ่ง ส่วนศัพท์ที่เหลือเป็นคำขยาย และที่มีความหมายเด่นเสมอกัน โดยเวลาที่แปลจะมีคำว่า และ อยู่ด้วย ซึ่งคำที่จะนำมาสมาสกันนั้นจะต้องประกอบขึ้นด้วยคำนามกับคำนาม หรือคำนามกับคำขยายก็ได้"

เสนอ จันทร์เจริญ (2542. หน้า 101) กล่าวว่า "สมาสเป็นวิธีสร้างศัพท์ใหม่โดยการนำศัพท์ตั้งแต่สองคำมารวมกันเป็นศัพท์เดียว ศัพท์ที่ประกอบกันเป็นสมาสนั้นจะมีความสัมพันธ์ในหลายลักษณะ เช่น ศัพท์หนึ่งเป็นนามอีกศัพท์หนึ่งเป็นคำขยาย ศัพท์หนึ่งเป็นเจ้าของอีกศัพท์หนึ่ง หรือทั้งสองศัพท์มีฐานะเท่า ๆ กัน เป็นต้น"

ทุกท่านที่กล่าวมาข้างต้นมีความเห็นที่ตรงกันในเรื่องการใช้ภาษา คือ ในการสมาสคำที่จะถือว่าเป็นคำสมาสได้นั้นต้องเป็นคำที่มาจากภาษาบาลีและสันสกฤตเท่านั้นจะมีภาษาอื่นปนไม่ได้ ซึ่งในการสมาสคำนั้นไม่ว่าเป็นการสมาสระหว่างคำภาษาบาลีกับภาษาบาลี บาลีกับสันสกฤต สันสกฤตกับสันสกฤต หรือสันสกฤตกับบาลีก็ตามถือว่าเป็นคำสมาสทั้งสิ้น แต่ก็ยังมีอีกแนวความคิดหนึ่ง คือ ในการสมาสคำนั้นนอกจากภาษาบาลีสันสกฤตแล้วยังสามารถนำคำภาษาอื่นมาเรียงต่อกันแล้วเรียกว่าคำสมาสได้อีกด้วย ดังนี้

กมล การกุศล (2526. หน้า 67-70) กล่าวว่า "สมาส คือ การย่อคำหรือการนำศัพท์บาลีสันสกฤตตั้งแต่ 2 ศัพท์ขึ้นไปมารวมกันเป็นคำเดียว การสมาสในภาษาบาลีนั้นมีระเบียบวิธีที่ยุ่งยากมาก ไทยจึงยืมคำที่เป็นคำสมาสสำเร็จรูปจากภาษาบาลีสันสกฤตมาใช้และยืมวิธีสร้างคำโดยดัดแปลงเอามาง่าย ๆ คือ นำเอาคำบาลีสันสกฤตมาต่อกันทำนองเดียวกับการสร้างคำประสมต่างกันแต่ทางด้านการแปลความ กล่าวคือ คำสมาสถือคำหลังเป็นหลัก คำหน้าเป็นคำขยายตรงกันข้ามกับคำประสม เช่น ราชทูต ก็คือ ทูตของพระราชา

การสมาสนี้แม้จะเอาคำบาลีสันสกฤตมาต่อกับคำไทย แต่คำขยายอยู่ข้างหน้า หรือมีความหมายจากคำหลังมาคำหน้าแบบสมาสภาษาบาลีและสันสกฤตแล้ว ถือว่าเป็น คำสมาส เช่น ราชวัง หมายความว่า วังของพระราชา ส่วนคำที่ยืมมาจากภาษาบาลีสันสกฤต แต่ประสมกันหรือต่อแบบคำประสมของไทยก็เป็นคำประสม ไม่ใช่คำสมาส เช่น พลเมือง ผลไม้ นายกสมาคม เป็นต้น"

กำชัย ทองหล่อ (2537. หน้า 338-344) กล่าวว่า "สมาส ตามวิธีไทยได้แก่การประสมคำตั้งแต่ 2 คำขึ้นไปให้เป็นคำเดียวกัน เมื่อประสมกันแล้ว ความหมายคงเดิมก็มี ความหมายเพี้ยนไปก็มี และความหมายอยู่ที่คำหน้าคำเดียวก็มี โดยมากมักจะเรียงตามระเบียบภาษาเดิม คือ เรียงบทยายไว้ข้างหน้า เช่น โจรภัย หมายถึง ภัยจากโจร ถ้าบทยายเป็นคำวิเศษณ์จะ

เรียงบทขยายไว้ข้างหน้าหรือข้างหลังก็ได้ หากบทหน้าประวิสรรชนีย์ที่พยางค์หลังให้ตัดวิสรรชนีย์ออก ทั้งนี้หมายถึงคำที่มาจากบาลีและสันสกฤตเท่านั้น และถ้าเป็นคำที่ทั้งสองคำมีความหมายเหมือนกัน แต่ประสมกันเข้าไปเพื่อให้อีกคำหนึ่งไขความของอีกคำหนึ่ง ในกรณีเช่นนี้ ให้เรียงตามความนิยมของไทย

การสมาสคำตามวิธีของภาษาบาลีและสันสกฤต จะต้องใช้ภาษาบาลีกับบาลี และสันสกฤตกับสันสกฤต แต่ตามวิธีสมาสของไทยสามารถใช้คำประสมกันได้หลายชนิด คือ คำไทยกับคำไทย คำไทยกับบาลี คำไทยกับสันสกฤต คำไทยกับคำเขมร คำเขมรกับคำบาลี คำเขมรกับคำสันสกฤต คำบาลีกับคำบาลี คำบาลีกับคำสันสกฤต คำสันสกฤตกับคำสันสกฤต เป็นต้น”

ธวัช ปุณฺณโกทก (2543. หน้า 52-53) กล่าวว่า “คำสมาสไทย คือ คำไทยรวมกับคำบาลีสันสกฤต และอ่านออกเสียงแบบวิธีอ่านคำสมาส คือ อ่านเสียงต่อเนื่องกัน (ออกเสียง อะระหว่างคำ) เช่น ผลไม้ (ไม้ คำไทย) เทพเจ้า (เจ้า คำไทย) พลเมือง (เมือง คำไทย) ราชวัง (วัง คำไทย) ฯลฯ”

แม้จะมีความแตกต่างกันข้างต้น แต่ก็ยังมีแนวคิดร่วมกัน คือ การสมาสคำเป็นการนำคำมาเรียงต่อกัน หากคำที่นำมาต่อกันนั้นมีการกลมกลืนเสียงระหว่างคำจะเรียกว่า การสนธิ ดังมีลักษณะต่อไปนี้

กมล การกุศล (2526. หน้า 68-70) สนธิ คือ การเชื่อมคำให้ติดเป็นคำเดียวกัน โดยการเชื่อมเสียงท้ายของคำหน้ากับเสียงต้นของคำที่ตามมาให้กลมกลืนกัน”

กรมวิชาการ (2533. หน้า 35) กล่าวว่า “คำสมาสที่มีสนธิ หมายถึง คำสมาสที่พยางค์แรกของคำหลังเป็นสระ และการกลมกลืนเสียงระหว่างพยางค์หลังของคำแรกกับพยางค์แรกของคำหลัง การกลมกลืนเสียงหรือการเชื่อมเสียงเช่นนี้เรียกว่า การสนธิ”

กระทรวงศึกษาธิการ (2506. หน้า 20) กล่าวว่า “การประกอบรูปคำของคำต่างๆ ให้เข้าเป็นรูปเดียวกัน หรือเป็นคำเดียวกันนั้น ท่านเรียกว่า สนธิ แปลว่า ต่อ หมายถึง การเอาคำต่อคำให้เข้าเป็นคำเดียวกัน เพื่อประโยชน์ในการทำอักษรให้สั้นลง เพื่อประโยชน์ในการแต่งฉันทและเพื่อแต่งคำให้สละสลวย โดยนัยนี้การทำสนธิจึงมุ่งแต่จะทำให้รูปคำเหมาะเจาะเป็นลำดับผู้มีได้มุ่งในทางความหมายของคำ”

กำชัย ทองหล่อ (2537. หน้า 141) กล่าวว่า “สนธิ คือ การต่อคำตั้งแต่สองคำขึ้นไปให้ติดเนื่องเข้าเป็นคำเดียวกัน โดยมีการเปลี่ยนแปลงรูปสระในระหว่างคำ หรือเพิ่มพยัญชนะแทรกลงในระหว่างคำ เพื่อให้คำที่จะนำมาต่อกันนั้นเชื่อมกันได้สนิท ซึ่งการสนธิที่ไทยนำมาใช้ส่วนใหญ่เป็นสระสนธิ”

เกรียงศักดิ์ ไทยคุรุพันธ์ และคณะ (2516. หน้า 20) กล่าวว่า "สนธิ เป็นวิธีการของ ภาษาบาลีสันสกฤต เนื่องจากทั้งสองภาษานี้แต่ละคำมีหลายพยางค์ การพูดแต่ละประโยคเสียง จึงเร็ว การพูดเร็วทำให้เสียงของบางคำซึ่งอยู่ใกล้กันกลมกลืนกันไปได้ โดยเฉพาะเสียงสุดท้ายของ คำหน้าและเสียงหน้าของคำหลังมักจะกลมกลืนกัน จึงทำให้คำสองคำติดต่อกัน ฉะนั้น สนธิ จึง หมายถึง การต่อคำตั้งแต่สองคำขึ้นไป บางคำพยางค์ลดลง บางคำเพียงแต่เสียงเปลี่ยนไป เท่านั้น"

ดิเรกชัย มหัทธนะสิน (2516. หน้า 119-120) กล่าวว่า "สนธิ คือ การสมาสที่มีการ กลืนเสียงของศัพท์ โดยเอาคำหลายคำมาเชื่อมต่อให้ติดกัน และถือเรื่องเสียงเป็นสำคัญ"

ธวัช ปุณโณทก (2543. หน้า 53) กล่าวว่า "คำสนธิ คือ การเชื่อมคำในภาษาบาลีและ สันสกฤตให้มีเสียงกลมกลืนกัน นั่นคือ การต่อคำศัพท์ให้เนื่องกันโดยวิธีย่ออักษรให้น้อยลง ทำให้ เกิดคำใหม่เสียงกลมกลืน เพื่อให้ได้รูปศัพท์ใหม่มีความหมายเด่นและรูปศัพท์สละสลวย"

บรรจบ พันธุเมธา (2518. หน้า 27) กล่าวว่า "สนธิ คือการเชื่อมเสียงท้ายคำหน้ากับ เสียงต้นของคำที่ตามมาให้เป็นเสียงที่กลมกลืนกัน เข้ากัน ทั้งนี้เพื่อให้ออกเสียงได้สะดวกและ ไพเราะ การเชื่อมเสียงนี้จึงไม่จำกัดเฉพาะแต่ระหว่างคำสองคำ อย่างคำสมาส อาจเป็นธาตุ เป็น ศัพท์ หรือเป็นบท สุดแต่เสียงท้ายของคำต้นกับคำเสียงต้นของคำที่ตามมาและมาอยู่ชิดกัน อยู่ใน ภาวะที่กลมกลืนกันได้"

เปรมจิต ชนระวงศ์ (2538. หน้า 164) กล่าวว่า "คำสนธิ สนธิ แปลว่า เชื่อม ต่อ ทำให้ ติดกัน การสนธิ คือ การนำคำภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาไทยตั้งแต่สองคำขึ้นไปมารวมเป็นคำ เดียวกันโดยกลมกลืนเสียงระหว่างคำ"

ผะอบ ไปชะกฤษณะ (2522. หน้า 34) กล่าวว่า คำสนธิ "สนธิ" แปลว่า เชื่อม ต่อ ทำ ให้ติดกัน สนธิเป็นวิธีเชื่อมคำหลายคำให้ติดต่อกัน คำสนธิมีแต่คำในภาษาบาลีและสันสกฤต ไทย เราจำวิธีสนธิมาใช้อย่างง่าย ๆ เพื่อสร้างคำบางคำ เราจึงนำมาแต่วิธี สระสนธิ เพราะคำในภาษา บาลีสันสกฤตมีหลายพยางค์เสียงที่เกิดใกล้กันมักจะกลมกลืนกัน หลักเกณฑ์ของสระสนธิที่ใช้ใน ภาษาไทย คือ คำที่จะเข้าสนธิกันได้นั้นพยางค์ต้นของคำท้ายต้องเป็นสระที่มี "อ" เป็นพู่ เช่น อากาศ อินทร์ อุทก เป็นต้น เมื่อรวมกับคำต้น ซึ่งพยางค์ท้ายนั้นเป็นสระหรือที่ภาษาเดิมมีเสียงสระ "อะ" แต่ในภาษาไทยใช้เป็นตัวสะกด เช่น วร (วะระ) เมื่อรวมกับ "โอกาส" จึงเป็น วโรกาส ซึ่ง รวมกับ อาตม์ เป็น ชีวาตม์ เป็นต้น"

พระยาอุปกิตศิลปสาร (2531. หน้า 41) กล่าวว่า "สนธิ คือ วิธีเชื่อมคำกับคำให้ติดเป็นคำเดียวกัน คำที่ใช้สนธิกันได้ต้องมาจากภาษาบาลีสันสกฤตเท่านั้น จะเอาคำภาษาอื่นเชื่อมกันตามวิธีสนธิไม่ได้"

พัฒน์ เพ็งผลา (2543. หน้า 84) กล่าวว่า "คำสมาสนอกจากมีจุดมุ่งหมายที่ความหมายเป็นหลักแล้ว ยังต้องการความไพเราะของเสียงด้วย เรื่องความไพเราะของเสียงนั้นอยู่ที่การสนธิซึ่งคำที่มีการสนธิเรียกว่า คำสมาส ไม่ได้เรียกว่า คำสนธิ การสนธิ คือ การเชื่อมเสียงท้ายของคำหน้ากับเสียงต้นของคำที่ตามมาให้กลมกลืนกัน เพื่อออกเสียงสะดวก ไพเราะ และเพื่อการประพันธ์"

พูนพงษ์ งามเกษม (2536. หน้า 141) กล่าวว่า "การสนธิ คือ คำที่เกิดจากกลวิธีในภาษาบาลีหรือในภาษาสันสกฤต เนื่องจากคำในภาษาบาลีสันสกฤตมักเป็นคำหลายพยางค์พูดจังหวะเร็ว ถ้าไม่ฟังสนธิแล้วย่อมพูดให้เร็วไม่ได้ การที่ไทยเราไม่ต้องมีวิธีอย่างสนธิใช้ในภาษาของเราเพราะคำไทยทุกคำออกเสียงขาดหัว สั้นกระแสดำหนึ่ง ๆ โดยไม่เนื่องคำกันเลย การสนธิในภาษาไทยจึงเป็นการนำเอาคำที่เขาเข้าสนธิแล้วมาใช้ และนำวิธีสนธิง่าย ๆ มาใช้ เช่น สระสนธิแบบง่าย ๆ ที่ใช้ในภาษาไทย คือ ชล - อุทร เป็น ชโลทร สามัคคี - อาจารย์ เป็น สามัคยา-จารย์ และธนู - อาคม เป็น ธันวาคม เป็นต้น"

ละเอียด วิสุทธิแพทย์ (2537. หน้า 168) กล่าวว่า "การสร้างคำสมาสโดยวิธีการสนธิคือ วิธีเอาคำตั้งแต่สองคำขึ้นไป มาเชื่อมติดต่อกันให้ท้ายเสียงของคำหน้ากับต้นเสียงของคำหลังมีเสียงกลมกลืนกันกลายเป็นคำใหม่ขึ้นมา ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความไพเราะสละสลวยของคำ และเป็นประโยชน์ในการนำไปใช้แต่งคำประพันธ์ การสนธิเป็นลักษณะสำคัญของภาษาบาลีสันสกฤต เพราะเป็นคำมากพยางค์ ออกเสียงจังหวะเร็วต้องอาศัยการสนธิเข้าช่วย เพื่อออกเสียงของคำนั้นสั้นลง"

ลัลลนา ศิริเจริญ และคณะ (2506. หน้า 98) กล่าวว่า "สนธิ คือ วิธีนำคำตั้งแต่สองคำขึ้นไปมาเชื่อมหรือต่อให้เป็นคำ ๆ เดียวกัน ซึ่งเป็นลักษณะของภาษาทั้งหลาย ที่เมื่อพยางค์หลังของคำแรกและพยางค์ต้นของคำต่อไปเป็นสระก็ต้องเชื่อมกันเข้าไป เพื่อสะดวกแก่การออกเสียงและรวดเร็ว เช่นคำว่า คช สนธิกับ อินทร์ เป็น คชินทร์ ถ้าจะลองพูดคำว่า คช (คะ - ชะ) กับ อินทร์ เร็ว ๆ ก็จะเป็น คชินทร์ (หรือ คเซนทร์) เพราะเสียงสระจะเชื่อมกันเข้าไปเอง การสนธินั้นมีแต่ในคำภาษาบาลีสันสกฤตเท่านั้น ไทยเรานำเอาคำที่เขาสนธิกันแล้วมาใช้ หรือบางทีก็สร้างคำสนธิตามวิธีง่าย ๆ ของเขา"

วรลักษณ์ พับบรจ (2530. หน้า 87-99) กล่าวว่า "การสนธิเป็นการเชื่อมเสียงของคำ เพื่อให้เกิดความสั่นไหว ไพเราะในการออกเสียง ซึ่งหลักการสนธิของคำบาลีสันสกฤตในภาษาไทยมีลักษณะ คือ การสนธิในภาษาไทยส่วนมากเกิดจากการรับรูปศัพท์เดิมที่ได้เข้าสนธิเรียบร้อยแล้วมาใช้ แต่บางครั้งก็มีการดัดแปลงให้ผิดแผกจากหลักสนธิในภาษาเดิมไปบ้าง ทั้งนี้เพื่อความสะดวกในการพูดและอ่านของคนไทยและเพื่อเอื้อชั้นลักษณะในบางโอกาสด้วย หลักการสนธิที่ปรากฏในภาษาไทยจึงไม่ค่อยแน่นอน"

สาคร บุญเลิศ (2538. หน้า 47) กล่าวว่า "คำสมาสบางคำสมาสแล้วเสียงเปลี่ยนไป การเปลี่ยนแปลงทางเสียงเช่นนี้เรียกว่า สนธิ ซึ่งหมายถึง การเปลี่ยนแปลงเสียง เมื่อเสียง 2 เสียง อยู่ใกล้กันเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปตามธรรมชาติของการออกเสียง อาจเรียกว่าการกลมกลืนเสียงก็ได้เรามักเรียกคำสมาสที่มีการกลมกลืนเสียง หรือการเชื่อมคำตั้งแต่ 2 คำขึ้นไปเข้าด้วยกันอย่างสนิทกันว่า คำสนธิ ซึ่งไม่ถูกต้องนัก เพราะการสนธิไม่ใช่การสร้างคำ แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงเสียง"

สุริวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2544. หน้า 200) "วิธีการสมาส คือการย่อศัพท์ตั้งแต่สองตัวขึ้นไปรวมเข้าเป็นศัพท์ใหม่ ถ้าการย่อศัพท์นั้นมีการกลมกลืนเสียงของศัพท์ด้วย เรียกว่า สนธิ"

สุภาพร มากแจ้ง (2535. หน้า 65-68) กล่าวว่า "สนธิ คือการเปลี่ยนแปลงทางเสียงที่เกิดขึ้นเมื่อเสียง 2 เสียงอยู่ชิดกัน เสียงท้ายของคำหน้าจะเชื่อมกับเสียงต้นของคำที่ตามมา เพื่อให้สามารถออกเสียงได้สะดวก ซึ่งเป็นลักษณะที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติของเสียง มิใช่การสร้างศัพท์ดังที่มีผู้เข้าใจกัน"

เสนอ จันทรเจริญ (2542. หน้า 106) กล่าวว่า "การสนธิไม่ใช่การสร้างคำ แต่เป็นการต่อเสียงท้ายของหน่วยคำแรกและเสียงต้นของหน่วยคำหลังให้กลมกลืนกัน ฉะนั้นในภาษาบาลีและสันสกฤตจึงไม่มีคำชนิดที่เรียกว่า คำสนธิ มีแต่ วิธีสนธิ หรือ การสนธิ เพราะสนธิเป็นเพียงอุปกรณ์หรือวิธีต่อเสียงเท่านั้น และสนธินี้ปรากฏในการสร้างคำทุกชนิด แต่ในภาษาไทยมักกล่าวถึงแต่การสนธิในคำสมาส และเข้าใจว่าคำที่มีสนธิเป็นคำอีกชนิดหนึ่ง ซึ่งไม่ถูกต้อง ที่ถูกควรเรียกว่า คำสมาสที่มีสนธิ"

อารีย์ สหชาติโกสีย์ (2513) กล่าวว่า "สนธิ คือ วิธีต่อศัพท์ และอักษรให้เนื่องด้วยอักษร เพื่อย่นอักษรให้น้อยลง เป็นอุปการะในการแต่งฉันท์ และให้คำพูดสะสรวล แต่มิใช่สมาสที่ย่นศัพท์มีวิภัติหลาย ๆ ศัพท์ให้เป็นศัพท์เดียวกัน"

จากความคิดเห็นของนักวิชาการแต่ละท่านที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น ทุกท่านกล่าวตรงกันในเรื่องวิธีการสนธิของภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตว่า ในภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตมีวิธีการสนธิสามวิธี คือ สระสนธิ พยัญชนะสนธิ และนิคหิตสนธิ ดังมีลักษณะวิธีต่อไปนี้

สระสนธิ คือ การกลมกลืนระหว่างเสียงสระของพยางค์สุดท้ายของคำหน้ากับเสียงสระในพยางค์แรกของคำหลัง แบ่งเป็น 3 วรรณะ คือ วรรณะ อะ ได้แก่ สระอะ และสระอา วรรณะ อิ ได้แก่ สระอิ และสระอี และวรรณะ อุ ได้แก่ สระอุ และสระอู

1. วรรณะ อะ ได้แก่ สระอะ และสระอา

1.1 วรรณะ อะ สนธิกับ วรรณะ อะ เป็น วรรณะ อะ เช่น

วิทยา	สนธิกับ	อาลัย	เป็น	วิทยาลัย
มหา	สนธิกับ	อัศจรรย์	เป็น	มหัศจรรย์
ธน	สนธิกับ	อาคาร	เป็น	ธนาคาร
โอรส	สนธิกับ	อิทธิราช	เป็น	โอรสอิทธิราช

1.2 วรรณะ อะ สนธิกับ วรรณะ อิ เป็น วรรณะ อิ และสระเอ เช่น

คช	สนธิกับ	อินทร์	เป็น	คชินทร์
นร	สนธิกับ	อินทร์	เป็น	นรินทร์
ราช	สนธิกับ	อินทร์	เป็น	ราชเนนทร์
ปรม	สนธิกับ	อินทร์	เป็น	ปรเมนทร์

1.3 วรรณะ อะ สนธิกับ วรรณะ อุ เป็น วรรณะ อุ และสระเอา สระโอะ เช่น

มัคค	สนธิกับ	อุเทศก์	เป็น	มัคคอุเทศก์
ราช	สนธิกับ	อุปลัมภ์	เป็น	ราชอุปลัมภ์
สุข	สนธิกับ	อุทัย	เป็น	สุขุทัย
ชล	สนธิกับ	อุทร	เป็น	ชลอุทร

1.4 วรรณะ อะ สนธิกับ สระอื่น เปลี่ยนสระในวรรณะ อะ ไปตามสระที่มาสนธิ

เช่น

ราช	สนธิกับ	โรวาท	เป็น	ราชโรวาท
มหา	สนธิกับ	โอฟาร	เป็น	มหาโอฟาร
มหา	สนธิกับ	โอสวรรย์	เป็น	มหาโอสวรรย์
ปิย	สนธิกับ	โอรส	เป็น	ปิยโอรส

2. วรรณะ อี ได้แก่ สระอิ และสระอี

2.1 วรรณะ อี สนธิกับ วรรณะ อี เป็น วรรณะ อี เช่น

ปติ	สนธิกับ	อินทร์	เป็น	บดินทร์
ภูมิ	สนธิกับ	อินทร์	เป็น	ภูมินทร์
กรี	สนธิกับ	อินทร์	เป็น	กรินทร์

2.2 วรรณะ อี สนธิกับ วรรณะและสระอื่น ๆ จะแปลง อี เป็นอัมสระ (ย) แล้วสนธิตามแบบ อะ วรรณะ เช่น

มติ	สนธิกับ	อธิบาย	เป็น	มตยาธิบาย
อัคคี	สนธิกับ	โอบาส	เป็น	อัคโยโอบาส
สามัคคี	สนธิกับ	อาจารย์	เป็น	สามัคคยาจารย์

3. วรรณะ อุ ได้แก่ สระอุ และสระอู

3.1 วรรณะ อุ สนธิกับ วรรณะอุ เป็น วรรณะ อุ เช่น

ครู	สนธิกับ	อุปรกรณ์	เป็น	ครูปรกรณ์
ครุ	สนธิกับ	อุปรการ	เป็น	ครุปรการ
ตну	สนธิกับ	อุปถัมภ์	เป็น	ตनुปถัมภ์

3.2 วรรณะ อุ สนธิกับวรรณะและสระอื่น ๆ ให้แปลง อุ เป็นอัมสระ (ว) แล้วสนธิตามแบบ อะ วรรณะ เช่น

สินธุ	สนธิกับ	อานนท์	เป็น	สินธุวานนท์
เหตุ	สนธิกับ	อเนกรรถ	เป็น	เหตุวาเนกรรถ
จักขุ	สนธิกับ	อาพาธ	เป็น	จักขวพาธ
ธนู	สนธิกับ	อาคม	เป็น	ธันวาคม

พยัญชนะสนธิ คือ การกลมกลืนเสียงระหว่างคำหน้าที่ลงท้ายด้วยเสียงพยัญชนะกับพยัญชนะหรือสระในพยางค์แรกของคำหลัง ซึ่งในภาษาไทยยืมคำที่เข้าสมาสแล้วมาสองตัว คือ ตู และสุ สนธิ โดยมีหลักดังนี้

1. พยัญชนะ ตู เป็นพยางค์สุดท้ายของคำหน้าสนธิกับพยัญชนะอโฆชะ ซึ่งเป็นพยางค์ต้นของคำหลังให้คง ตู ไว้ตามเดิม เช่น

สต	สนธิกับ	ปุรุช	เป็น	สตปุรุช	ไทยใช้	สัตปุรุช
อุต	สนธิกับ	สาห	เป็น	อุตสาห	ไทยใช้	อุตสาหะ

แต่ถ้าสนธิกับพยางค์ต้นของคำหลังที่เป็นพยัญชนะโสมพะให้เปลี่ยน ต เป็น ท เช่น

อตุ	สนธิกับ	ธรณ	เป็น	อุทุธรณ	ไทยใช้	อุทุธรณ
สตุ	สนธิกับ	ธรม	เป็น	สทุธรม	ไทยใช้	สทุธรรม

2. พยัญชนะ ส เป็นพยางค์สุดท้ายของคำหน้า ซึ่งหน้า ส เป็นสระ อะ (อส) สนธิกับพยางค์แรกของคำหลังที่เป็นพยัญชนะโสมพะให้เปลี่ยน อส เป็น โส เช่น

มนส	สนธิกับ	ภาว	เป็น	มโนภาว	ไทยใช้	มโนภาพ
รหส	สนธิกับ	ฐาน	เป็น	รโหฐาน	ไทยใช้	รโหฐาน

แต่ถ้าหน้า ส ไม่ใช่สระ อะ พยางค์ต้นของคำหลังเป็นพยัญชนะโสมพะหรือสระ ให้เปลี่ยน ส เป็น ฮ เช่น

ทส	สนธิกับ	ชน	เป็น	ทุรชน	ไทยใช้	ตุรชน
นิส	สนธิกับ	โทษ	เป็น	นิริโทษ	ไทยใช้	นิริโทษ
อายุส	สนธิกับ	ไวทย	เป็น	อายุรไวทย	ไทยใช้	อายุรแพทย์

นิคหิตสนธิ คือ การกลมกลืนเสียงของคำหน้าที่ลงท้ายด้วยนิคหิตกับสระหรือพยัญชนะในพยางค์แรกของคำหลัง โดยมีหลักสนธิ ดังนี้

1. ถ้าคำที่ลงท้ายด้วยนิคหิตสนธิกับคำที่ขึ้นต้นด้วยพยัญชนะที่เป็นพยัญชนะวรรค ให้เปลี่ยนนิคหิตเป็นพยัญชนะท้ายวรรคตามวรรคนั้น ๆ เช่น

วรรค ก เปลี่ยนนิคหิตเป็น ง เช่น

ลั	สนธิกับ	เกต	เป็น	ลัंगเกต
ลั	สนธิกับ	ชยา	เป็น	ลัंगชยา
ลั	สนธิกับ	คม	เป็น	ลัंगคม

วรรค จ เปลี่ยนนิคหิตเป็น ญ เช่น

ลั	สนธิกับ	จร	เป็น	ลัญจร
ลั	สนธิกับ	ญา	เป็น	ลัญญา
ลั	สนธิกับ	ญาณ	เป็น	ลัญญาณ

วรรค ฎ เปลี่ยนนิคหิตเป็น ณ เช่น

ลั	สนธิกับ	ฐาน	เป็น	ลัณฐาน
ลั	สนธิกับ	ฐิติ	เป็น	ลัณฐิติ

วรรค ต เปลี่ยนนิคหิตเป็น น เช่น

สั	สนธิกับ	ถาร	เป็น	สันถาร
สั	สนธิกับ	นิวาส	เป็น	สันนิวาส
สั	สนธิกับ	ตาป	เป็น	สันตาป

วรรค ป เปลี่ยนนิคหิตเป็น ม เช่น

สั	สนธิกับ	พนุธ	เป็น	สัมพันธ
สั	สนธิกับ	ภาร	เป็น	สมภาร
สั	สนธิกับ	มติ	เป็น	สมมติ

2. ถ้าคำที่ลงท้ายด้วยนิคหิตสนธิกับคำที่ขึ้นต้นด้วยพยัญชนะเศษวรรค ให้เปลี่ยนนิคหิตเป็น ง เช่น

สั	สนธิกับ	วร	เป็น	สังวร
สั	สนธิกับ	วาส	เป็น	สังวาส
สั	สนธิกับ	หฺร	เป็น	สังหฺรณ

3. ถ้าคำที่ลงท้ายด้วยนิคหิตสนธิกับคำที่ขึ้นต้นด้วยสระให้เปลี่ยนนิคหิตเป็น ม เช่น

สั	สนธิกับ	อาทาน	เป็น	สมาทาน
สั	สนธิกับ	อาคม	เป็น	สมาคม
สั	สนธิกับ	มน	เป็น	สัมมนา

จากความหมายและวิธีการสมาสที่รวบรวมจากนักวิชาการข้างต้นแต่ละท่านมีความคิดเห็นแตกต่างกันออกไปมากบ้างน้อยบ้าง เพื่อให้มีความเข้าใจตรงกันสำหรับเป็นหลักในการพิจารณาคำสมาสในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 จะใช้เกณฑ์การพิจารณาดังนี้

คำสมาส คือ การนำคำภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตตั้งแต่ 2 คำขึ้นไปมาสมาสกันแล้วเกิดเป็นคำใหม่ มีลักษณะดังนี้

1. ต้องเป็นคำที่มาจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต ส่วนวิธีการสมาสจะนำคำจากภาษาใดขึ้นก่อนก็ได้ เช่น

1.1 คำภาษาสันสกฤตสมาสกับคำภาษาบาลี เช่น

จิตร สมาส กรรม เป็น จิตรกรรม

ทิพย์ สมาส เนตร เป็น ทิพยเนตร

1.2 คำภาษาสันสกฤตสมาสกับคำภาษาบาลี เช่น

เกษตร	สมาส	กร	เป็น	เกษตรกร
ธรรม	สมาส	จริยา	เป็น	ธรรมจริยา

1.3 คำภาษาบาลีสมาสกับคำภาษาบาลี เช่น

กลี	สมาส	กร	เป็น	กลีกร
จตุ	สมาส	ปัจจัย	เป็น	จตุปัจจัย

1.4 คำภาษาบาลีสมาสกับคำภาษาสันสกฤต เช่น

จิต	สมาส	แพทย์	เป็น	จิตแพทย์
ปฐม	สมาส	บุรุษ	เป็น	ปฐมบุรุษ

เห็นได้ว่าการสมาสคำในภาษาไทยไม่เคร่งครัดนัก จึงสามารถนำคำภาษาบาลีและคำภาษาสันสกฤตมาสมาสกันได้ เนื่องด้วยเหตุที่เรามิได้คำนึงว่าภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตเป็นคนละภาษา แต่เรามักมองว่าทั้งสองภาษาเป็นภาษาเดียวกัน เราจึงนิยมนำทั้งภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตสมาสเข้าด้วยกัน แต่อย่างไรก็ตามนักวิชาการหลาย ๆ ท่านก็ยังมีความเห็นว่าการนำคำมาสมาสเข้าด้วยกันนั้น ถ้าเป็นภาษาเดียวกันก็จะดีที่สุด เช่น

กรมวิชาการ (2523. หน้า 4) กล่าวว่า “คำสมาสที่นิยมว่าถูกแบบแผน คือ คำภาษาบาลีสมาสกับคำภาษาบาลี และคำสันสกฤตสมาสกับคำสันสกฤต”

สุริวงค์ พงศ์ไพบูลย์ (2544. หน้า 200-201) กล่าวไว้ในส่วนของหลักการสร้างคำสมาสและสนธิของไทยว่า “ถ้าคำภาษาเดียวกันที่นำมาประกอบกันนั้น ทำให้เสียงไม่ไพเราะ หรือความหมายไม่เด่นพอ อาจจะใช้คำภาษาสันสกฤตสมาสหรือสนธิกับคำภาษาบาลีก็ได้ แต่ถ้าใช้ศัพท์ภาษาบาลีหรือสันสกฤตด้วยกัน สมาสหรือสนธิกันได้จะดีมาก”

แต่การนำคำมาต่อกันถ้าเป็นคำภาษาบาลีหรือภาษาสันสกฤตกับคำภาษาอื่น ๆ ที่ไม่ใช่ภาษาบาลีหรือภาษาสันสกฤตด้วยกันจะไม่ถือว่าคำนั้นเป็นคำสมาส เช่น

พลเมือง	มาจากคำ	พล	เป็นคำภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต
		เมือง	เป็นคำภาษาไทย
เพชรลูก	มาจากคำ	เพชร	เป็นคำภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต
		ลูก	เป็นคำภาษาไทย

2. การแปลคำสมาสแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

2.1 ส่วนใหญ่มักจะแปลจากหลังไปหน้า เพราะภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตคำที่มีความหมายหลักมักจะอยู่ที่คำหลัง ส่วนคำหน้าเป็นคำขยาย เช่น

เกษียรสมุทร หมายถึง ทะเลน้ำนม มาจากการสมาสของคำ เกษียร หมายถึง น้ำนม กับคำ สมุทร หมายถึง ทะเลน้ำลึก

ปริตทวีป หมายถึง ทวีปน้อย มาจากการสมาสของคำ ปริตร หมายถึง น้อย กับคำ ทวีป หมายถึง เปลือกโลกส่วนที่เป็นแผ่นดิน

มหัจฉริยะ หมายถึง น้าอัจฉริยะมาก มาจากการสมาสของคำ มหา หมายถึง ใหญ่ ยิ่งใหญ่ กับคำ ฉัฉริยะ หมายถึง วิเศษน้ำอัจฉริยะ

2.2 แปลตามลำดับ เนื่องจากคำที่นำมาสมาสกันมีน้ำหนักเท่ากัน เช่น

กาลเทศะ หมายถึง เวลาและสถานที่

มาตาปิตา หมายถึง มารดาและบิดา

3. การเขียนคำสมาส พยางค์สุดท้ายของคำหน้าจะต้องไม่ประวิสรรชนีย์หรือทัณฑฆาต เช่น

ทักษะ	สมาส	ศึกษา	เป็น	ทัศนศึกษา
อิสระ	สมาส	ภาพ	เป็น	อิสระภาพ
มนุษย์	สมาส	ธรรม	เป็น	มนุษย์ธรรม
ศัลย์	สมาส	แพทย์	เป็น	ศัลยแพทย์

ยกเว้นคำที่มีคำ "พระ" ซึ่งแผลงมาจากคำ "วร" นำหน้า ให้ถือค่านั้นเป็นคำสมาส เช่น พระพักตร์ พระเนตร พระศอ พระกร เป็นต้น

4. การอ่านคำสมาสจะต้องอ่านเสียงต่อเนื่องกัน คือ พยางค์สุดท้ายของคำหน้าถ้ามีสระประกอบอยู่ให้อ่านออกเสียงสระนั้น แต่ถ้าไม่มีสระประกอบอยู่ให้ออกเสียงสระอะ เช่น

อนุศิษย์	อ่านว่า	อะ - นุ - สิด
สนธิสัญญา	อ่านว่า	สน - ทิ - สัน - ยา
อาชีวศึกษา	อ่านว่า	อา - ชี - วะ - สึก - สา
เอกบุรุษ	อ่านว่า	เอก - ก - บุ - รุด

แต่ถ้าไม่อ่านออกเสียงต่อเนื่องกัน แม้เป็นคำที่มาจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตด้วยกัน ก็ไม่ถือเป็นคำสมาส เช่น

ผลผลิต   อ่านว่า   ผน - ผะ - หลิด

ยกเว้นบางคำที่อ่านตามความนิยม เช่น

ประวัติศาสตร์   อ่านว่า   ประ - หวัด - สาด และ ประ - หวัด - ตี - สาด

เกียรติประวัติ   อ่านว่า   เกียด - ประ - หวัด และ เกียด - ตี - ประ - หวัด

5. คำสมาสแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

5.1 คำสมาสแบบไม่มีสนธิ คือ เป็นคำสมาสที่ไม่เปลี่ยนแปลงเสียง เมื่อนำคำมาต่อกัน แต่ออกเสียงให้ต่อเนื่องกัน เช่น

อนุ	สมาส	ภรรยา	เป็น	อนุภรรยา
จิร	สมาส	กาล	เป็น	จิรกาล
สุข	สมาส	ภันท์	เป็น	สุขภันท์

5.2 คำสมาสแบบมีสนธิ คือ เป็นคำสมาสที่มีการเปลี่ยนแปลงเสียง เมื่อนำคำมาต่อกัน เช่น

โกสิย	สมาส	อินทร์	เป็น	โกสินทร์
มัคค	สมาส	อุเทศก์	เป็น	มัคคุเทศก์
วชิระ	สมาส	อาวุธ	เป็น	วชิราวุธ

การสมาสแบบมีสนธิ ซึ่งเป็นคำสมาสที่มีการกลมกลืนเสียงระหว่างคำหน้ากับคำหลังมีหลักในการสมาส 3 วิธีด้วยกัน คือ สระสนธิ พยัญชนะสนธิ และนิคหิตสนธิ ดังนี้

1. สระสนธิ คือ การกลมกลืนระหว่างเสียงสระของพยางค์สุดท้ายของคำหน้ากับเสียงสระในพยางค์แรกของคำหลัง แบ่งเป็น 3 คือ วรรณะ อะ ได้แก่ สระอะ และสระอา วรรณะ อิ ได้แก่ สระอิ และสระอี และวรรณะ อุ ได้แก่ สระอุ และสระอู

1.1 วรรณะ อะ ได้แก่ สระอะ และ สระอา

1.1.1 วรรณะ อะ สนธิกับ วรรณะ อะ เป็น วรรณะ อะ เช่น

มหา	สนธิกับ	อัศจรรย์	เป็น	มหัศจรรย์
ธน	สนธิกับ	อาคาร	เป็น	ธนาคาร

1.1.2 วรรณะ อะ สนธิกับ วรรณะ อุ เป็น วรรณะ อุ และสระเอา สระโอ

เช่น

ราช	สนธิกับ	อุปถัมภ์	เป็น	ราชูปถัมภ์
สุข	สนธิกับ	อุทัย	เป็น	สุขุทัย

1.1.3 วรรณะ อะ สนธิกับ วรรณะ อิ เป็น วรรณะ อิ และสระเอ เช่น

นร	สนธิกับ	อินทร์	เป็น	นรินทร์
ราช	สนธิกับ	อินทร์	เป็น	ราชเอนทร์

1.1.4 วรรณะ อะ สนธิกับ สระอื่น เปลี่ยนสระในวรรณะ อะ ไปตามสระที่มา
สนธิ เช่น

ราช	สนธิกับ	โอาท	เป็น	ราชาวิท
มหา	สนธิกับ	โอฟาร	เป็น	มโหฬาร

1.2 วรรณะ อิ ได้แก่ สระอิ และ สระอี

1.2.1 วรรณะ อิ สนธิกับ วรรณะ อิ เป็น วรรณะ อิ เช่น

ภูมิ	สนธิกับ	อินทร์	เป็น	ภูมินทร์
กรี	สนธิกับ	อินทร์	เป็น	กรินทร์

1.2.2 วรรณะ อิ สนธิกับ วรรณะและสระอื่น ๆ จะแปลง อิ เป็นอัมสระ (ย)

แล้วสนธิตามแบบอะวรรณะ เช่น

มติ	สนธิกับ	อธิบาย	เป็น	มตยาธิบาย
อัคคี	สนธิกับ	โอบาส	เป็น	อัคโยบาส

1.3 วรรณะ อุ ได้แก่ สระอุ และสระอู

1.3.1 วรรณะ อุ สนธิกับ วรรณะอุ เป็น วรรณะ อุ เช่น

ครุ	สนธิกับ	อุปการ	เป็น	ครูปการ
ดนู	สนธิกับ	อุปถัมภ์	เป็น	ดนูปถัมภ์

1.3.2 วรรณะ อุ สนธิกับวรรณะและสระอื่น ๆ ให้แปลง อุ เป็นอัมสระ (ว)

แล้วสนธิตามแบบวรรณะอะ เช่น

สินธุ	สนธิกับ	อานนท์	เป็น	สินธุวานนท์
เหตุ	สนธิกับ	อเนกรรณ	เป็น	เหตุวานเนกรรณ

2. พยัญชนะสนธิ คือ การกลมกลืนเสียงระหว่างคำหน้าที่ลงท้ายด้วยเสียงพยัญชนะกับ
พยัญชนะหรือสระในพยางค์แรกของคำหลัง ซึ่งในภาษาไทยส่วนใหญ่ยืมคำที่เข้าสมาสแล้วมาใช้

3. นิคหิตสนธิ คือ การกลมกลืนเสียงของคำหน้าที่ลงท้ายด้วยนิคหิตกับสระหรือ
พยัญชนะในพยางค์แรกของคำหลัง ซึ่งในภาษาไทยส่วนใหญ่ยืมคำที่เข้าสมาสแล้วมาใช้อีกเช่นกัน

2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

กฤตยวรรณ บัวชู (2535) ได้ศึกษาค้นคว้า เรื่อง คำสร้างใหม่จากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 โดยรวบรวมคำที่เป็นคำสมาสได้ทั้งสิ้น 971 คำ แบ่งออกเป็นคำสมาสแบบมีสนธิ 141 คำ และคำสมาสแบบไม่มีสนธิ 830 คำ

เฉลิมศรี เชี่ยวชาญ (2533) ศึกษาคำยืมจากชื่อเขต อำเภอ และกิ่งอำเภอ ของประเทศไทย จัดทำเป็นปริญญานิพนธ์ เรื่อง "ศึกษาคำยืมจากชื่อเขต อำเภอ และกิ่งอำเภอ ของประเทศไทย" สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก โดยการศึกษาและวิเคราะห์ได้แบ่งออกเป็น 4 ภาค คือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคใต้ และภาคเหนือ ผลการศึกษาและวิเคราะห์พบว่าคำที่ใช้ในการตั้งชื่อเป็นภาษาไทยมากที่สุด และมีคำยืมภาษาต่างประเทศ เพื่อนำมาตั้งชื่อหลายภาษา ได้แก่ ภาษาบาลี ภาษสันสกฤต ภาษาเขมร ภาษาบาลีและสันสกฤต ภาษาชวามาลายู ภาษาละว้า ภาษากะเหรี่ยง ภาษาไทยใหญ่ ภาษาพม่า ภาษาทมิฬ ภาษามอญ ภาษาจีน และภาษากูย ภาษาต่างประเทศที่ยืมมาตั้งชื่อ พบว่ามีภาษาบาลีและสันสกฤตมากที่สุด

อมรรัตน์ อมราพิทักษ์ (2539) ได้ศึกษาคำยืมภาษาบาลีและสันสกฤตในวรรณกรรม จัดทำเป็นปริญญานิพนธ์ เรื่อง "คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤตในวรรณกรรม เรื่อง มหาภารตยุทธของ สุนทร ผลขวัญ" สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ภาคใต้ เพื่อศึกษารากคำของคำยืมภาษาบาลีและสันสกฤตที่ปรากฏในวรรณกรรม เรื่อง มหาภารตยุทธ ของสุนทร ผลขวัญ และจำแนกประเภทของคำตามที่มาของคำ รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงด้านรูปคำ เสียง และความหมาย ผลของการศึกษาวิเคราะห์พบว่า

1. มีคำยืมภาษาบาลีและสันสกฤต 971 คำ จำแนกประเภทตามที่มาของคำได้ดังนี้
  - 1.1 คำภาษาบาลี มี 227 คำ
  - 1.2 คำภาษาสันสกฤต มี 364 คำ
  - 1.3 คำที่เป็นทั้งภาษาบาลีและสันสกฤต มี 375 คำ
  - 1.4 คำที่มีการดัดแปลงโดยใช้รูปคำบาลีและสันสกฤตผสมกัน 5 คำ

2. การเปลี่ยนแปลงด้านรูปคำ สรุปโดยเรียงลำดับคำที่พบจากมากไปหาน้อยได้ว่า มีการเติมรูป การเปลี่ยนรูป และการตัดรูป

3. การเปลี่ยนแปลงด้านเสียง สรุปโดยเรียงลำดับคำที่พบจากมากไปหาน้อยได้ว่า มีการเปลี่ยนเสียง การตัดเสียง การเติมเสียง และการสับเสียง ส่วนการกลมกลืนเสียงไม่ปรากฏว่ามีในวรรณกรรม เรื่อง มหาภารตยุทธ ของสุนทร ผลขวัญ

4. การเปลี่ยนแปลงด้านความหมาย สรุปโดยเรียงลำดับคำที่พบจากมากไปหาน้อยได้ว่า มีความหมายแคบเข้า ความหมายกว้างออก และความหมายย้ายที่

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่กล่าวข้างต้น พบว่าภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตเป็นภาษาต่างประเทศที่มีอิทธิพลต่อภาษาไทยมากที่สุด ถึงแม้ทั้งสองภาษาจะอยู่ในตระกูลภาษาที่แตกต่างจากภาษาไทยมาก แต่ด้วยธรรมชาติของการยืมทำให้ทั้งภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตกลายเป็นภาษาที่ได้รับความนิยมนับแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งการยืมนี้ไม่เพียงแต่ยืมคำเท่านั้น หากแต่ยังยืมวิธีการสร้างคำโดยวิธีการสมาส เพื่อใช้ในการสร้างคำ หรือบัญญัติศัพท์ใหม่ ๆ เพื่อให้มีคำเพียงพอต่อความต้องการใช้ภาษาอีกด้วย

และจากการศึกษาเอกสารและงานวิจัย ผู้วิจัยได้แนวทางในการวิจัยสองประเด็น คือ วิเคราะห์คำสมาสในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 และเปรียบเทียบจำนวนคำสมาส ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 กับพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ตามปริญญานิพนธ์ของกฤตยวรรณ บัวชู ซึ่งหลักและวิธีในการวิเคราะห์ผู้วิจัยจะกล่าวไว้ในบทที่ 4 ต่อไป